

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

κουζίνα χωρίς φύλο

/ kitchen without gender

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

EYΘP AYCTON

EYΘP AYCTON

EYΘP AYCTON

EYΘP AYCTON

EYΘP AYCTON

EYΘP AYCTON

κουζίνα χωρίς φύλο
//
kitchen without gender

Αικατερίνη Μυρωνάκη
Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ελένη Θεοδοκιάτου

κουζίνα χωρίς φύλο
//
kitchen without gender

Τάτλα Ελένη

Γεωργιάδου Ζωή

Θεοδοκάτου Ελένη

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ/ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη **Μυρωνάκη Αικατερίνη** του **Γεωργίου**, με αριθμό μητρώου **17053** φοιτήτρια του **Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής** της **Σχολής Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού** του Τμήματος **Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής**, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής/διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Η Δηλούσα

(Υπογραφή)

περίληψη

Ο χώρος παράγεται ως αποτέλεσμα κοινωνικών διεργασιών, είναι η έκφραση των κοινωνιών και το πεδίο όπου αποτυπώνονται συμπεριφορές και συνήθειες. Ακόμα περισσότερο, ο χώρος αποτυπώνει, αναπαράγει και τελικά επιβάλλει αντιλήψεις που σχετίζονται με τον τρόπο που το βιολογικό φύλο καθορίζει τη θέση του ατόμου που ενεργεί στο χώρο. Έτσι και ο χώρος της κουζίνας, ένας από τους πιο ευαίσθητους χώρους του σπιτιού, ως πεδίο αποτύπωσης έμφυλων συμπεριφορών, παραμένει «γυναικείος» χώρος, διαιωρίζοντας στερεότυπα και ιεραρχίες μεταξύ των φύλων. Στερεότυπα στα οποία είμαστε υποκείμενα από μικρά παιδιά, χωρίς να το καταλαβαίνουμε και χωρίς τη δυνατότητα να τα αξιολογήσουμε. Μαθαίνουμε να ζούμε σε μια κοινωνία που ανάλογα με το φύλο μας, έχει δημιουργήσει το δικό της «πλάνο» για εμάς και περιμένει να το ακολουθήσουμε, καθώς μοιάζει να είναι το πιο «ορθό». Κι ως γυναίκα, μαθαίνω να ζω σε μια κοινωνία, όπου μεγαλώνοντας, η πλαστική κουζίνα που έπαιζα μικρή έχει καταλήξει να είναι κάθε άλλο παρά το «παιχνίδι» μου.

λέξεις κλειδιά

έμφυλος χώρος, έμφυλες συμπεριφορές, βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο, πατριαρχία, ιεραρχίες, στερεότυπα, κουζίνα

abstract

Space is produced as a result of social processes; it is the expression of societies and the field where behaviours and habits are imprinted. Even more, space reflects, reproduces and ultimately imposes convictions related to the way biological sex determines the way that the person should be acting. The kitchen space, one of the most sensitive areas in the house, remains a *female* space as a field where gender biased behaviour takes place, perpetuating gender stereotypes and hierarchies. Since childhood, we are subjected to stereotypes about gender, without being able to realize their influence and without the ability to evaluate our condition. We learn to live in a society that, depending on our gender, has created its own "plan" for us and expects us to follow it, as it seems to be the most "correct" one. And as a woman, I am learning to live in a society where while growing up, the plastic kitchen I played with as a child, ended up being anything else but my "toy".

Key-words

gendered space, gendered behaviours, biological sex, social sex, patriarchy, hierarchies, stereotypes, kitchen

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη & λέξεις κλειδιά	5
Abstract & key-words	6
Εισαγωγικό σημείωμα	8
01# Έμφυλος χώρος	12
01.1# «Αφανείς» εργασίες & προσαρμοστικότητα	14
01.2# Open-plan & προσαρμοστικότητα	16
// Frank Lloyd Wright, Prairie Style & Robie House	17
// Le Corbusier & τα 5 σημεία αρχιτεκτονικής	19
01.3# Η ισότητα των φύλων στο σχεδιασμό	20
02# Ξεκινώντας να μιλάμε για κουζίνα	24
02.1# Η κουζίνα της Φρανκφούρτης	26
02.2# Όταν η κουζίνα έχει (ακόμα) φύλο	30
// Semiotics of the Kitchen (1975)	31
// Jeanne Dielman, 23 quai du Commerce, 1080 Bruxelles (1975)	32
02.3# Από μικρό κι από τρελό μαθαίνεις (σ)την αλήθεια (τους)	34
02.4# Μια -ίσως- λιγότερο οικεία έννοια της κουζίνας	37
03# Εύθραυστον	40
Εύθραυστον 1//	41
Εύθραυστον 2//	47
Εύθραυστον 3//	51
Επίλογος	57
Βιβλιογραφία	60
Πηγές εικόνων	62
Φωτογραφίες <i>Εύθραυστον</i>	63
Link Παραρτημάτων	63

ΞΙΘΑΧΩΧΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Από τη στιγμή που γεννιόμαστε, μεγαλώνουμε σε περιβάλλοντα που μας ανατρέφουν με το δικό τους τρόπο, έναν τρόπο που παράγεται συλλογικά και συχνά ασυνείδητα από τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτά. Η ανατροφή εξαρτάται και από την αναγνώριση του βιολογικού μας φύλου, καθώς ανάλογα με το φύλο, διαφέρουν και οι «προδιαγραφές» της επιθυμητής συμπεριφοράς. Λέγοντας «διαφέρουν», δεν εννοούμε μόνο την ποιοτική διαφορά, η οποία δεν είναι σημαίνεται αρνητικά καθώς είναι σημάδι ατομικής ιδιαιτερότητας· κυρίως ο όρος αναφέρεται με την έννοια της *ανισότητας* που προκύπτει μεταξύ των δύο φύλων. Συμπεριλαμβάνοντας τον εαυτό μου στο γυναικείο φύλο, βιολογικά και κοινωνικά, έχω να μοιραστώ και να διατυπώσω αρκετά συναισθήματα και προβληματισμούς σχετικά με την ανισότητα που προκύπτει από τις αντιλήψεις που αφορούν στο γυναικείο και ανδρικό φύλο, τον τρόπο ανατροφής των «γυναικών» και των «ανδρών» και τις συμπεριφορές που καλούμαι, ως γυναίκα, απλά ανήκοντας σε αυτήν την «κατηγορία», να εφαρμόζω.

Ακριβώς, λοιπόν, επειδή γεννήθηκα γυναίκα, η κοινωνία έχει ήδη έτοιμες προδιαγεγραμμένες συμπεριφορές να μου υπαγορεύσει, «στημένες» καταστάσεις στις οποίες είμαι σχεδόν αναγκασμένη να βρεθώ, τυπικούς ρόλους τους οποίους οφείλω να αποδεχτώ. Πρόκειται για μια σειρά συχνά άρρητων εντολών, οι οποίες μου επιβάλλονται κυρίως μη λεκτικά, σαν «φυσικές» τάσεις και καθώς είναι προσηματισμένες, προηγούνται των επιλογών μου για να τις καθορίσουν. Και σε πολλές από αυτές τις προδιαγραφές, μαθαίνω να συντάσσομαι από το σπίτι μου.

Στον «οικείο» οικιακό χώρο είναι που «παραδοσιακά» και σε ό,τι αφορά στη γυναίκα έχει αποφασιστεί πως οι οικιακές εργασίες είναι «γυναικείες» εργασίες· πως ο χώρος της κουζίνας είναι χώρος για τη γυναίκα. Και τελικά το σπίτι που

θεωρείται χώρος ασφάλης, για την ξεκούραση και την αναψυχή, καταλήγει – για τη γυναίκα – να είναι ένας ακόμη χώρος εργασίας.

Χρειάζεται λίγος χρόνος και μια ωριμότητα ίσως για να αρχίσει κανείς να συνειδητοποιεί ότι τίποτα από όλα αυτά δεν είναι αυτονόητο, αλλά πρόκειται για κατάλοιπα μιας πατριαρχικά ιεραρχημένης κοινωνίας, η οποία τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να δέχεται σφοδρή κριτική και να τείνει να αλλάξει. Σταδιακά γίνεται συνείδηση, ότι δεν υπάρχει κάποιο εγχειρίδιο συμπεριφορών που οφείλεις να ακολουθείς ανάλογα με το φύλο σου. Κι εκείνη η στιγμή, της συνειδητοποίησης, είναι καθοριστική.

Καθώς μεγάλωσα κι εγώ ανάμεσα σε τέτοιες αντιλήψεις, που η παρουσία της μητέρας μου στην κουζίνα τις περισσότερες ώρες της μέρας, έμοιαζε κάτι το φυσιολογικό. Ή το ότι στα οικογενειακά τραπέζια, εκείνη ήταν «υπεύθυνη» για το ψωμί, το ποτήρι, την οδοντογλυφίδα που ξεχάσαμε να φέρουμε στο τραπέζι. Που τελειώνοντας το φαγητό, έβλεπες ξαφνικά εκείνη, με τη ευγενική συνδρομή κάποιας άλλης γυναικείας φιγούρας ίσως, να μαζεύουν τα πιάτα, να τα πλένουν, να φέρνουν το γλυκό ή το φρούτο. Και, τελειώνοντας το γεύμα, οι γυναίκες να έχουν πάει στην «κουζίνα τους» και οι άνδρες να περιμένουν να φάνε αυτό το γευστικό γλυκό που ετοιμάζεται να σερβιριστεί.

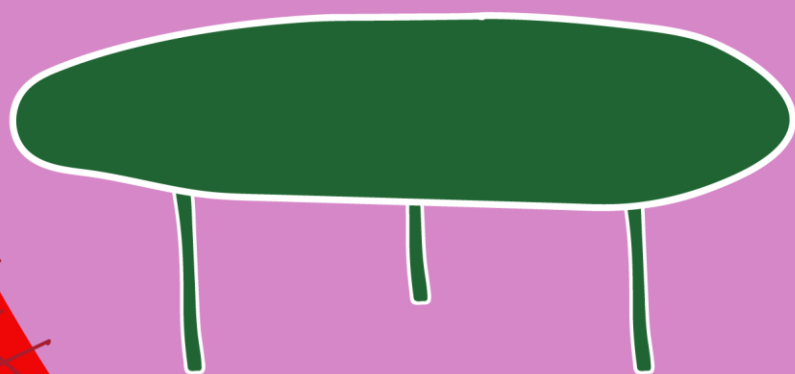
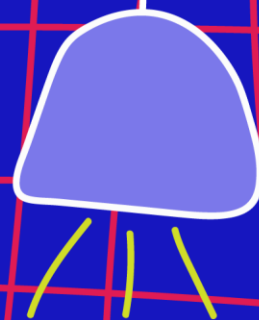
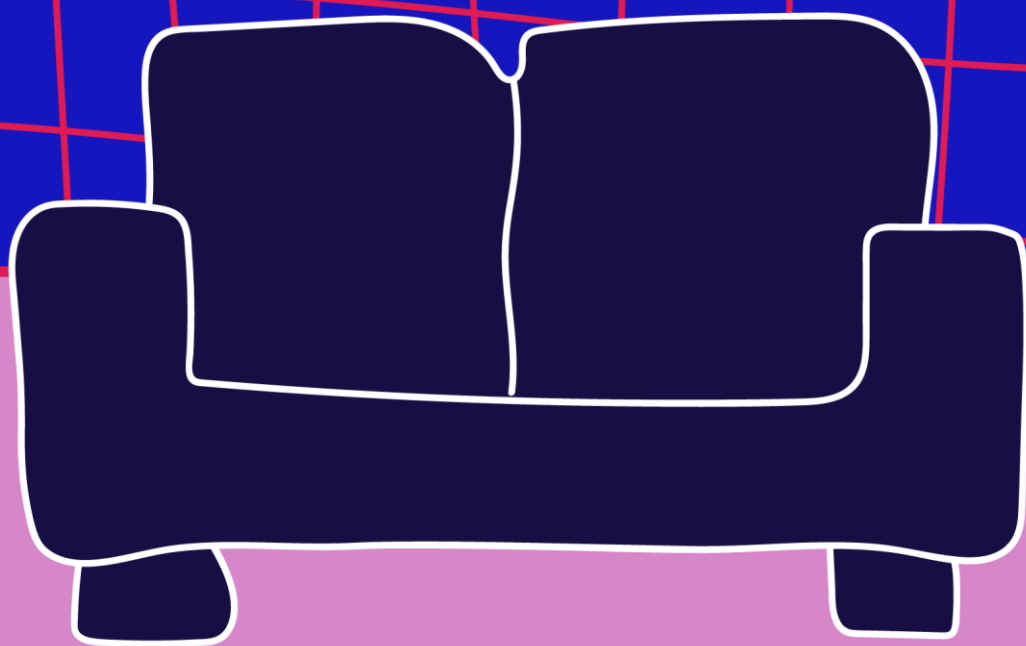
Το ότι η παραπάνω σκηνή είναι μια κατάσταση οικεία για τους/τις περισσότερους/ες, αλλά χωρίς αναγκαστικά να προβληματίζει με την ασυμμετρία που φανερώνει για το πως αντιμετωπίζονται τα δύο φύλα, έκανε αυτή τη φωνή μέσα μου να αποφασίσει πως αυτό είναι το θέμα για το οποίο θέλει να μιλήσει.. Ή και να φωνάξει, μαζί με πολλές άλλες φωνές· όπως μπορούν καλύτερα να ακουστούν.

Ενώ βρισκόμουν στη Μαδρίτη, έτυχε μια μέρα να βοηθήσω τον Oscar, έναν φωτογράφο που θα βιντεοσκοπούσε και θα έπαιρνε συνέντευξη από ορισμένες γυναίκες (οικιακές εργαζόμενες), καθώς περιμέναμε την απόφαση στη Βουλή της Ισπανίας, για την επικύρωση της *Σύμβασης των Οικιακών Εργαζομένων*¹. Εκείνη τη μέρα, στις 9 Ιουνίου του 2022, έπειτα από 11 χρόνια προσπαθειών, η Ισπανία ψήφισε υπέρ της επικύρωσης της σύμβασης αυτής, η οποία αποσκοπεί

¹ Το 2011, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (Δ.Ο.Ε.) ψηφίζει τη *Σύμβαση των Οικιακών Εργαζομένων* σε μια προσπάθεια επαγγελματοποίησης του κλάδου.

στην εξίσωση των εργασιακών δικαιωμάτων και της προστασίας των οικιακών εργαζομένων με εκείνα των εργαζομένων γενικής απασχόλησης. Και στη συνειδητοποίηση της «νίκης» αυτής, ήμουν μπροστά. Ένα αίσθημα τρομερής συγκίνησης, βλέποντας τις γυναίκες εκείνες, να ακούν πως τα κατάφεραν και μπορούν να έχουν πλέον μια αξιοπρεπή εργασία στο σπίτι, δίχως να στερούνται δικαιώματα, δίχως να μένουν στην αφάνεια, καθώς είναι μια εργασία όπως και όλες οι υπόλοιπες². Τη μέρα εκείνη θα ήθελα να την χαρακτηρίσω και σαν μια ακόμη «αφορμή» που με έκανε να θέλω να μιλήσω για το θέμα αυτό στην πτυχιακή μου εργασία.

² Βλ. Παράρτημα 1, σελ. 63

Ένα θνήπι
χωρίς φύλο

01# Έμφυλος χώρος

Η παραγωγή του χώρου είναι μια διαδικασία κοινωνικής παραγωγής. Η δημιουργία ενός χώρου και οι ενέργειες που τελικά λαμβάνουν χώρα σε αυτόν, και κυρίως το άτομο που τις επιτελεί, καθορίζονται τελικά από τη σχέση του ίδιου του χώρου με το -βιολογικό- φύλο. Το φύλο αναφέρεται στα φυσιολογικά και βιολογικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου. Υπάρχει όμως και το κοινωνικό φύλο ή γένος, το οποίο παραπέμπει στην ιδέα της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας σε σχέση με κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές. Ο χώρος, ο οποίος «στεγάζει», αναπαράγει και ιεραρχεί αυτές τις «κανονικότητες», επιβάλλοντας περιορισμούς και κανόνες βασιζόμενος στην ταυτότητα του φύλου, αποτελεί έτσι το σημαντικότερο πεδίο για την αποτελεσματικότητα στην ισότητα των φύλων (Γεωργιάδου, 2023).

Ανατρεφόμαστε υιοθετώντας συμπεριφορές που πιστεύεται πως βρίσκονται σύμφωνες με το βιολογικό μας φύλο, καταλήγοντας σε μια διάκριση ανάμεσα στα φύλα και εγκαθιδρύοντας μια ιεραρχική σχέση μεταξύ τους. Λόγω ενός πατριαρχικού, καπιταλιστικού και ρατσιστικού συστήματος, που βασιζόταν τα προνόμια και τις καταπιέσεις σε διακρίσεις ανάλογα με το αν είμαστε γυναίκες, άνδρες ή άτομα με ταυτότητα ουδέτερη (non-binary)³, ζούμε σε κοινωνίες με σημαντική δομική ανισότητα (Punt 6, 2005:18). Διαιωνίζονται και αναπαράγονται ιεραρχίες, ανισότητες και σχέσεις εξουσίας μεταξύ των φύλων.

Η οπτική του Michel Foucault⁴ για την εξουσία τονίζει τη διάχυτη φύση της σε όλη την κοινωνία, απορρίπτοντας την έννοια ότι περιορίζεται σε συγκεκριμένους θεσμούς ή άτομα. Υποστήριξε ότι η εξουσία λειτουργεί σε διάφορα επίπεδα, επηρεάζοντας τις σκέψεις, τις στάσεις και τις κοινωνικές δομές μας, και έχει τόσο κατασταλτικές όσο και παραγωγικές πτυχές, δημιουργώντας κανόνες, γνώση και κοινωνικές νόρμες. Ο Foucault, έδωσε έμφαση στο ρόλο του λόγου και της γνώσης στην άσκηση της εξουσίας, τα οποία είναι και οι έννοιες που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο

³ Άτομα τα οποία δεν κατηγοριοποιούν το φύλο τους σε *αρσενικό* ή *θηλυκό* (δεν βασίζονται, δηλαδή, στο βιολογικό τους φύλο), αλλά ως *ουδέτερο* (non-binary).

⁴ Ο Paul-Michel Foucault (1926-1984) ήταν Γάλλος φιλόσοφος και ιστορικός, με επιρροές στη φιλοσοφία, σε ανθρωπιστικούς και κοινωνικούς επιστημονικούς κλάδους.

κατασκευάζεται το φύλο στην κοινωνία. Εισήγαγε την έννοια της εξουσίας/γνώσης για να καταδείξει τη διασύνδεσή τους, με την εξουσία να διαμορφώνει αυτό που θεωρείται «αληθινό» ή «φυσιολογικό», εξυπηρετώντας συχνά τα συμφέροντα των εξουσιαστών (Λυριντζής, 1995).

Όσον αφορά πιο συγκεκριμένα στο φύλο, οι ιδέες του Foucault δίνουν έμφαση στο πώς η εξουσία επηρεάζει την κατασκευή της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας, πως οι ρόλοι και οι ταυτότητες των φύλων ρυθμίζονται από τους θεσμούς και πως τα άτομα και τα κοινωνικά κινήματα μπορούν να αμφισβητήσουν και να αντισταθούν στις επικρατούσες έμφυλες «κανονικότητες» και δομές εξουσίας. Το έργο του έχει συμβάλει στη βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η εξουσία λειτουργεί στη διαμόρφωση της δυναμικής και των ταυτοτήτων των φύλων (Λυριντζής, 1995).

Ο Kevin Lynch⁵(1960:2) περιέγραψε την πόλη σαν ενότητα, ένα σύνολο κινούμενων και σταθερών στοιχείων, όπου τα κινούμενα στοιχεία είναι τόσο σημαντικά όσο και τα σταθερά μέρη. Η κίνηση, δηλαδή, των ανθρώπων είναι τόσο σημαντική όσο τα κτίρια της πόλης ή οι υποδομές. Πρόκειται για μια αντίληψη για την πόλη, την οποία δε θεωρεί ένα σύνολο άψυχων υλικών κατασκευών, αλλά σαν ένα ζωντανό οργανισμό που συνεχώς εξελίσσεται.

Με ανάλογο τρόπο μπορεί κανείς να δει και την κατοικία (Falagán, 2019). Το σπίτι θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν ο τόπος κοινής διαβίωσης μιας ομάδας, ο οποίος αποτελείται από χώρους. Αυτό σημαίνει πως οι χώροι της κατοικίας είναι τόσο σημαντικοί στον ορισμό της κατοικίας, όσο και οι λειτουργίες και οι χρήσεις που τους δίνονται.

Βέβαια, ποιος καθορίζει τις λειτουργίες αυτές και τις χρήσεις ή ποιος καθορίζει το ποιος τις επιτελεί; Ο τρόπος που έχουν διευθετηθεί μέσω του σχεδιασμού οι χρήσεις και οι λειτουργίες σε ένα σπίτι, επηρεάζουν την καταλληλότητα της κατασκευής να εξυπηρετήσει τις συγκεκριμένες λειτουργίες και ορίζουν την προσαρμοστικότητα του, ενώ η επιλογή του ατόμου -ή ίσως πιο σωστά η

⁵ Ο Kevin Andrew Lynch (1918-1984) ήταν Αμερικανός πολεοδόμος και συγγραφέας, ένας από τους πρωτεργάτες του αστικού σχεδιασμού. Το πιο γνωστό από τα βιβλία του, το *The image of the city* (1960), μελετά τη νοητική εικόνα που σχηματίζουν οι πολίτες για την πόλη, καταλήγοντας σε πέντε αντιληπτικά στοιχεία συγκρότησης της αστικής μορφής.

επιλογή του φύλου- που επιτελεί τις λειτουργίες αυτές, είναι προϊόν δημιουργίας της κοινωνίας μας. Η Zaida Muxí⁶(όπως αναφέρεται στο Punt 6, 2005), υπογραμμίζει ότι τα σπίτια διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικοποίησης και των σχέσεων των δύο φύλων. Παρά το γεγονός ότι θεωρούνται χώροι ανάπαυσης, τα σπίτια συχνά χρησιμεύουν ως χώροι εργασίας για τις γυναίκες.

Η προσαρμοστικότητα και η ισότητα των φύλων στο σχεδιασμό είναι έννοιες άμεσα συνδεδεμένες. Μιλώντας για *προσαρμοστικότητα* εννοούμε την ικανότητα προσαρμογής του χώρου σε μεταβαλλόμενες ανάγκες κάθε δεδομένη στιγμή, επιτρέποντας μετατροπές που θα τον κάνουν συμβατό για διαφορετικές διατάξεις και θα μπορεί να στεγάσει διαφορετικές λειτουργίες. Θα ήταν σημαντικό να σκεφτούμε μια πιθανότητα αλλαγής και εξέλιξης των κατοικιών σε μια κοινωνία που βλέπει διαφορετικές οικογενειακές δομές και όχι μονάχα εκείνη της πυρηνικής οικογένειας, αποκλείοντας έτσι όλες τις υπόλοιπες (π.χ. μονογονεϊκή οικογένεια, ζευγάρι ατόμων του ίδιου φύλου, ζευγάρι ατόμων χωρίς παιδιά, κ.ά.)

01.1# «Αφανείς» εργασίες & προσαρμοστικότητα

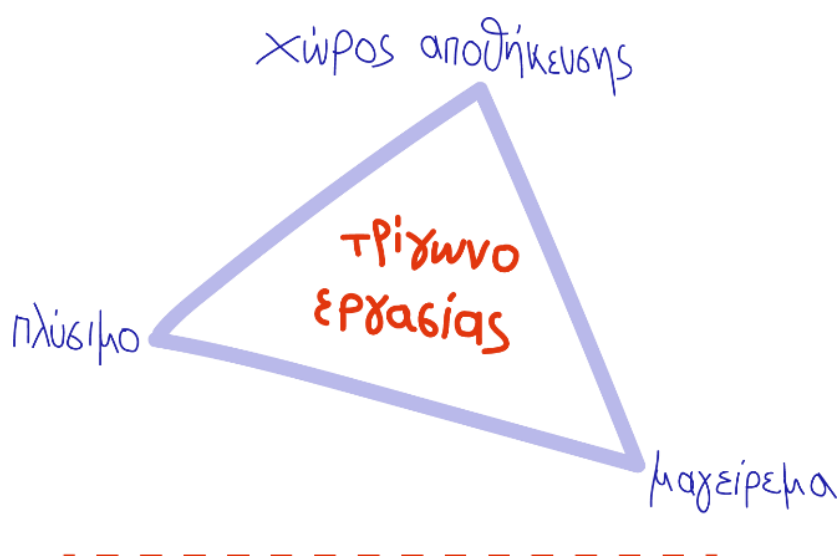
Συνήθως υπολογίζουμε σαν «κύριους» χώρους το σαλόνι, το χώρο φαγητού και το υπνοδωμάτιο -όταν οι παραπάνω χρήσεις εξυπηρετούνται από παραπάνω από έναν χώρους, συνήθως υπάρχει ένας μεγαλύτερος και αν υπάρχουν άλλοι είναι μικρότεροι- και περιορίζουμε όλες τις λειτουργίες σε αυτούς τους χώρους. Η αποτυχία κατανομής της διαθέσιμης επιφάνειας χώρου σε συγκεκριμένους, επιμέρους χώρους για τις καθημερινές δουλειές του σπιτιού, επηρεάζει την προσαρμοστικότητα της κατοικίας. Αυτό σημαίνει ότι ορισμένες λειτουργίες (εργασίες) δεν έχουν το δικό τους χώρο, οπότε γίνεται αναπόφευκτη χρήση ή κατάχρηση ενός χώρου για «απρόβλεπτες» δραστηριότητες (π.χ. σιδέρωμα). Ο κύκλος της μπουγάδας (laundry cycle), η ανάγκη για αποθηκευτικό χώρο, ο κύκλος φαγητού (food axis), η καθαριότητα και η εργασία στο σπίτι χρειάζεται να αναγνωριστούν σαν δραστηριότητες και

⁶ Η Zaida Muxí Martínez είναι Αργεντινή αρχιτέκτονας και πολεοδόμος και ασχολείται ιδιαίτερα με την οπτική του φύλου.

να ληφθούν υπόψιν στο σχεδιασμό, ώστε να αυξηθεί η προσαρμοστικότητα του σπιτιού (Falagán, 2019). Εκτός αυτού, οι δουλειές του σπιτιού πρέπει να ληφθούν υπόψιν στο σχεδιασμό, αντικειμενικά, χωρίς προκαταλήψεις και με κάθε ειλικρίνεια, ώστε να φανούν οι πραγματικές ανάγκες και να εξασφαλιστεί η συμμετοχή όλων των μελών στην επιτέλεση των λειτουργιών αυτών.

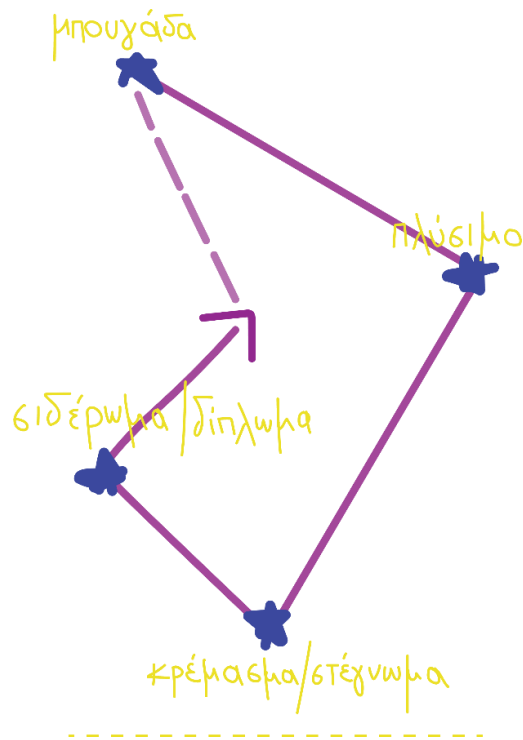
Συνήθως, η εκτέλεση όλων αυτών των «αφανών» οικιακών δραστηριοτήτων (καθαριότητα, παρασκευή φαγητού, πλύσιμο-άπλωμα-σιδέρωμα ρούχων), που οι περισσότερες τελικά είναι οι σημαντικότερες για την αίσθηση του *οικείου* που μόνο το σπίτι μπορεί να δημιουργήσει, συνεχίζουν να ανατίθενται μονάχα στις γυναίκες, ως απόρροια των κοινωνικών αντιλήψεων.

Στον *άξονα του φαγητού (food axis)*, εκείνα που πρέπει να ληφθούν υπόψιν είναι: ο επαρκής χώρος αποθήκευσης για τα τρόφιμα, για το μαγείρεμα και έπειτα για το πλύσιμο.

Εικόνα 1: Άξονας φαγητού/*Food Axis*

Ο *κύκλος της μπουγάδας (laundry cycle)*, είναι ουσιαστικά το σύνολο των σταδίων και λειτουργιών που περιλαμβάνονται στη διαχείριση της μπουγάδας.

Εικόνα 2: Laundry Cycle

Καθώς συνήθως οι δραστηριότητες αυτές δε λαμβάνουν προτεραιότητα όταν γίνεται η κατανομή του χώρου (κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού), τις περισσότερες φορές το στέγνωμα των ρούχων γίνεται σε κάποιο εξωτερικό χώρο (απλώστρα σε μπαλκόνι) ή το σιδέρωμα σε κάποιο μέρος που τη δεδομένη στιγμή υπάρχει κάποιος διαθέσιμος χώρος (π.χ. υπνοδωμάτιο, σαλόνι) (Falagan, 2019). Έτσι, καταλήγουν οι εργασίες αυτές να είναι «κρυμμένες» και να «εμφανίζονται» συνήθως με την πρωτοβουλία της γυναίκας.

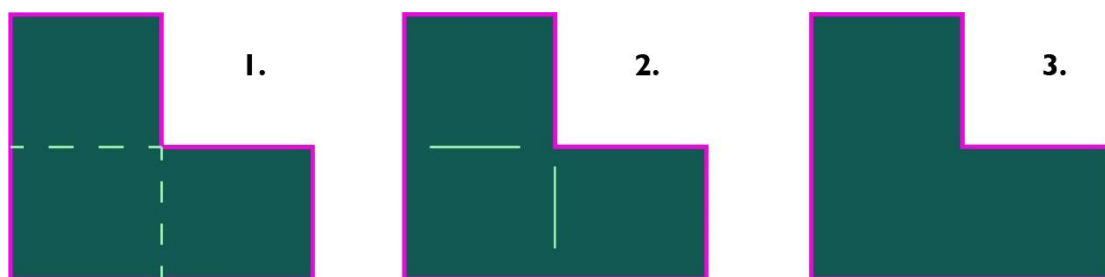
01.2# Open plan & προσαρμοστικότητα

Η *ανοιχτή κάτοψη* (open plan), η οποία είναι μια αρχιτεκτονική λύση που προτείνει ανοιχτούς ενιαίους χώρους και όχι κλειστά δωμάτια, συμβάλλει στην επίτευξη της προσαρμοστικότητας αυτής. Γενικότερα, δεν έχουν επικεντρωθεί πολλές έρευνες στη θεμελιώδη κατανόηση του όρου, παρά το ότι έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως επιστημονικά και πρακτικά. Η ανοιχτή κάτοψη έχει συνδεθεί σταθερά με την έννοια της ευελιξίας και της ρευστότητας του χώρου

από τη δεκαετία του 1950, οπότε και συμπεριλήφθηκε αρχικά στο λεξικό της αρχιτεκτονικής (D. & S. Alfievic, 2016)

Ο Schoenauer (όπως αναφέρεται στο D. & S. Alfievic, 2016, σ. 45) αναφέρει πως «διαχρονικά, μπορούν να παρατηρηθούν τρεις «τύποι» χώρων: η κλειστή κάτοψη, όπου όλοι οι χώροι είναι ξεχωριστοί, η μερικώς ανοιχτή κάτοψη, όπου γίνεται μερική ή ευέλικτη ενσωμάτωση ορισμένων χώρων σε συνδυασμένους χώρους και η ανοιχτή κάτοψη, η οποία στοχεύει στην «ενοποίηση» περισσότερων χώρων και την επίτευξη του *all-in-one* (όλα σε ένα)».

Ο όρος *all-in-one-space* υποδηλώνει μια χωροταξική διάταξη σχεδιασμένη κυρίως για μια συγκεκριμένη οικιστική λειτουργία, σε αντίθεση με τον *ρευστό χώρο* (*fluid space*) ο οποίος συνδέει τα δωμάτια με γραμμικό τρόπο για να δημιουργήσει μια συνεχή ακολουθία, υιοθετώντας ενίοτε μια κυκλική διάταξη.

Εικόνα 3: 1. Ευέλικτος (*flexible*) χώρος, 2. Ρευστός (*fluid*) χώρος, 3. *All-in-one* χώρος

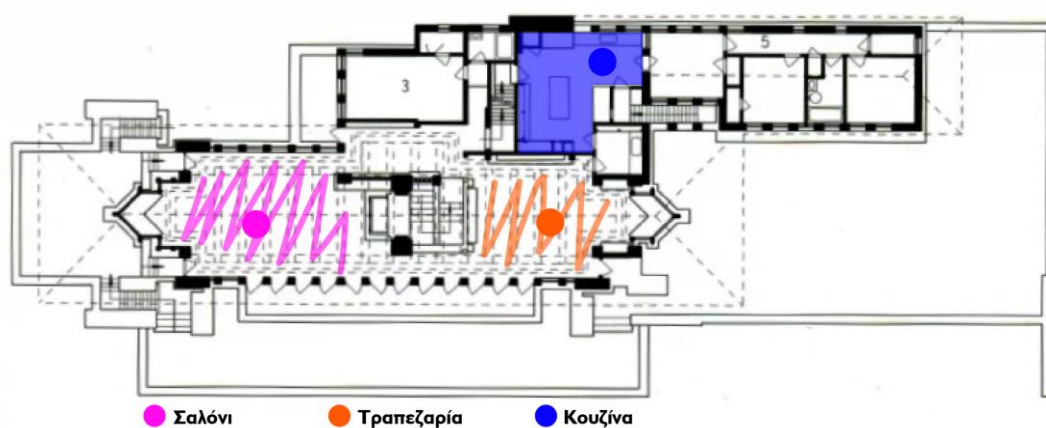
Σε μια ανοιχτή κάτοψη η αντίληψη είναι πως οι χώροι «μοιράζονται», οπότε και οι εργασίες που γίνονται σε αυτούς. Εξασφαλίζοντας, δηλαδή, την ορατότητα στους χώρους όπου συμβαίνουν οι εργασίες, η συμμετοχή όλων των ατόμων σε αυτές συμβαίνει ευκολότερα.

//Frank Lloyd Wright / Robie House

Ο Frank Lloyd Wright (1867–1959) θεωρείται ένας από τους πρώτους και σημαντικότερους υποστηρικτές της «ελεύθερης κάτοψης» στην αρχιτεκτονική. Διαφώνησε με τη «συμβατική» άποψη του διαχωρισμού των χώρων ως κλειστούς και απομονωμένους και σχεδίασε με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε δωμάτιο και διάδρομος να είναι «ανοιχτά» μεταξύ τους. Ο εσωτερικός χώρος

καταλήγει να είναι ρευστός και διαυγής, επιτρέποντας την είσοδο του φωτός. Αντί της παραδοσιακής χρήσης στέρεων τοίχων, καθόρισε τα «όρια» με κουρτίνες, ξύλινα διαχωριστικά και γυάλινες πόρτες, δημιουργώντας μια ρευστότητα και μια αίσθηση ενότητας στους χώρους. Ως εκ τούτου, ο Wright καθιέρωσε για πρώτη φορά τη διάκριση μεταξύ «καθορισμένων χώρων» και «κλειστών χώρων».

Οι ιδέες του για μια οργανική αρχιτεκτονική βασίζονταν στην αναπόσπαστη σχέση ενός κτιρίου με το χώρο του. Από τα σημαντικότερα παραδείγματα του στυλ Prairie⁷ είναι το Robie House. Σχεδιάστηκε το 1909 στο Σικάγο από τον ίδιο και είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ανοιχτού και ευρύχωρου σπιτιού που δίνει έμφαση στο φυσικό φως και στη ρευστότητα του χώρου, ενώ μέσω πολυάριθμων και μεγάλων παραθύρων προσπάθησε να ενοποιήσει το μέσα με το έξω ("Casa Robie", 2020). Παρόλα αυτά, ενώ το καθιστικό και η τραπεζαρία συνήθως συνδέονταν οργανικά, η κουζίνα χωρίστηκε και αντιμετωπίστηκε ως αυτόνομος χώρος (βλ. εικόνα 4).

Εικόνα 4: Η θέση της κουζίνας στο χώρο

⁷Μεταξύ άλλων, ο Frank Lloyd Wright είναι γνωστός για το στυλ *Prairie* το οποίο ανέπτυξε, επηρεαζόμενος από το κίνημα Arts&Crafts και την ιαπωνική αισθητική. Πρόκειται για ένα στυλ αμερικανικής αρχιτεκτονικής που ήταν δημοφιλές στις αρχές του 20ου αιώνα. Χαρακτηριστικά του ήταν οι οριζόντιες γραμμές, η ανοιχτή κάτοψη και η χρήση φυσικών υλικών. Ο Wright είχε την άποψη πως η αρχιτεκτονική πρέπει να είναι οργανική, να βρίσκεται, δηλαδή, σε αρμονία με το περιβάλλον της και να είναι προσβάσιμη για όλους (Prairie Style Architecture of Wright | Frank Lloyd Wright Sites, 2023)

//Le Corbusier και τα 5 σημεία αρχιτεκτονικής

Ο Le Corbusier (1887-1965), αρχιτέκτονας και σχεδιαστής, διατύπωσε τις σκέψεις του για τον όγκο, την επιφάνεια και το σχέδιο, τα οποία θεωρούσε τα κεντρικά στοιχεία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και του αστικού σχεδιασμού, θέτοντας έτσι τα πέντε σημεία της αρχιτεκτονικής (Le Corbusier and Pierre Jeanneret: *Les 5 Points D' une Architecture Nouvelle*, 2020 ; *Le Corbusier's 5 points of modern architecture*, n.d. ; *Villa Savoye*, 2020.):

Τα στηρίγματα. Η επίλυση της κατασκευής αφορά στην απελευθέρωση του εδάφους από το ισόγειο, χρησιμοποιώντας, δηλαδή, στηρίγματα -κολώνες-, υπολογίζοντας το βάρος που καλούνται να «σηκώσουν».. Απελευθερώνονται έτσι οι τοίχοι από τη δομική τους λειτουργία, το κτίριο μπορεί να «σηκωθεί» από το έδαφος, απελευθερώνοντας τον υπαίθριο χώρο κάτω από το κτίσμα, εξασφαλίζοντας περισσότερο φως στους εσωτερικούς χώρους του κτίσματος.

Η ανοιχτή κάτοψη (open-plan). Ο Le Corbusier ξεχωρίζει τη δομική από τη διαχωριστική λειτουργία των τοίχων. Εφόσον πλέον ο ρόλος των τοίχων δεν είναι για τη στήριξη, οι εσωτερικοί τοίχοι δεν αποτελούν το φέροντα οργανισμό και μπορούν να τοποθετηθούν όπου χρειάζεται, σε κάθε όροφο ανεξάρτητα, ανάλογα με τις λειτουργίες κάθε χώρου. Συνεπάγεται δηλαδή μεγάλη ελευθερία στο σχεδιασμό της κάτοψης με ανοιχτούς χώρους.

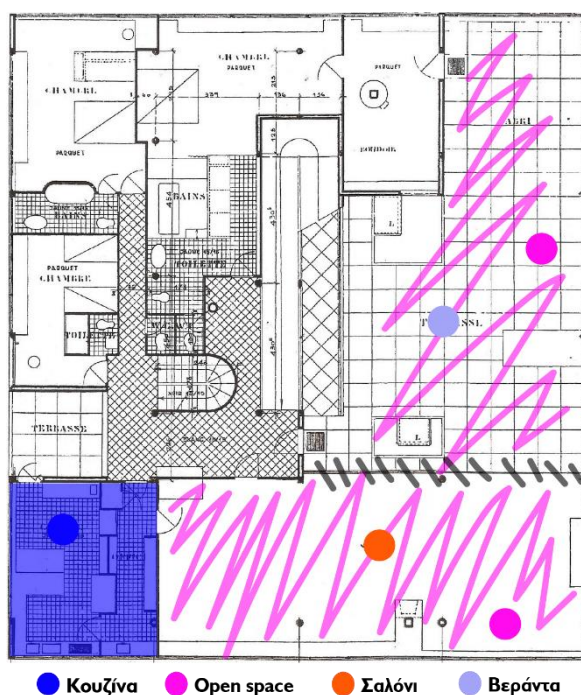
Η ελεύθερη όψη. Προβάλλει τον όροφο πέραν των στηριγμάτων και η πρόσοψη επεκτείνεται πέραν του φέροντα οργανισμού. Το κέλυφος του κτιρίου γίνεται ανεξάρτητο από τη δομική κατασκευή.

Το οριζόντιο παράθυρο. Η χρήση του σκυροδέματος έχει «απελευθερώσει» την κάτοψη και την πρόσοψη, καταργώντας έτσι την ανάγκη για τις κατακόρυφες ζώνες τοιχοποιίας μεταξύ των ανοιγμάτων, που μεταφέρουν τα φορτία στο έδαφος, στη φέρουσα τοιχοποιία. Με τον τρόπο αυτό, τα ανοίγματα μπορούν να διατρέχουν απρόσκοπτα από το ένα άκρο του σπιτιού στο άλλο, δημιουργώντας ένα οριζόντιο παράθυρο.

Το φυτεμένο δώμα (roof garden). Αντικαθιστά την επικλινή στέγη με το επίπεδο δώμα, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ταράτσα ή φυτεμένο δώμα.

Μια από τις σημαντικότερες «συνεισφορές» του Le Corbusier στη μοντέρνα αρχιτεκτονική είναι η *Villa Savoye* (1928-1931, Πουασί, Γαλλία), στην οποία και εφάρμοσε τα παραπάνω πέντε σημεία της αρχιτεκτονικής.

Πρόκειται για μια υλοποιημένη «μηχανή για να ζεις μέσα» (*machine à habiter*), “όπου οι λειτουργίες της καθημερινής ζωής στο εσωτερικό του γίνονται κρίσιμες για τον σχεδιασμό του” (*Villa Savoye*, 2020). Λόγω του σχεδιασμού του που είναι βασισμένο στην ανοιχτή κάτοψη, υπάρχει ορατότητα μεταξύ των «δημόσιων» χώρων (οι «ιδιωτικοί» χώροι, π.χ. τα υπνοδωμάτια, παραμένουν «κλειστά»), όπως είναι για παράδειγμα η άμεση επικοινωνία μεταξύ σαλονιού και βεράντας, μέσα από οριζόντια παράθυρα που διατρέχουν την πλευρά (βλ. *εικόνα 5*). Παρόλα αυτά, όπως παρατηρείται και στο *Robie House* παραπάνω, παρά τον σχεδιασμό της ανοιχτής κάτοψης που προτείνει ο Le Corbusier, η θέση της κουζίνας παραμένει σε έναν κλειστό χώρο.

Εικόνα 5: Η θέση της κουζίνας στο χώρο (*Villa Savoye*)

01.3# Η ισότητα των φύλων στο σχεδιασμό

Όσον αφορά στην ισότητα των φύλων στο σχεδιασμό, εμφανή είναι ορισμένα χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στην αποκλειστική χρήση ενός χώρου από το ένα μόνο φύλο. Οι έμφυλοι ρόλοι καθορίζουν τι αναμένεται από έναν άνδρα

ή μια γυναίκα, διαιωνίζοντας δυαδικές σχέσεις και στερεότυπα. Χρειαζόμαστε μη ιεραρχικές και μη ανδροκεντρικές κατασκευές, ώστε να ξεφύγουμε από την παραδοσιακή κατανομή των ρόλων που προκαλούν ανισότητες μεταξύ των φύλων. Κατασκευές, δηλαδή, που δεν έχουν ως βάση και προτεραιότητα το ανδρικό φύλο, αλλά συνυπολογίζουν τις ανάγκες κάθε διακριτού συνόλου ατόμων. Επειδή οι ρόλοι των φύλων επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζονται και λειτουργούν οι κοινωνίες, όλοι οι άνθρωποι - άνδρες, γυναίκες και non-binary άτομα - ζουν και βιώνουν το χώρο με διαφορετικούς τρόπους. Η διαμόρφωση των κατοικιών συχνά αποτυγχάνει να εμπλέξει τους μελλοντικούς κατοίκους στον καθορισμό των αναγκών τους και στον ανάλογο σχεδιασμό των χώρων. Αυτή η έλλειψη συνεκτίμησης των διαφορετικών αναγκών και ο αποκλεισμός των κατοίκων από τη διαδικασία σχεδιασμού αντικατοπτρίζει την επιθυμία για τυποποίηση και ομογενοποίηση των διαρρυθμίσεων διαβίωσης, ενώ ταυτόχρονα παραβλέπει την αυξανόμενη ετερογένεια της κοινωνίας και την αυξανόμενη ποικιλία των αναγκών που έχουν οι άνθρωποι (Punt 6, 2005:183).

Για παράδειγμα, η φροντίδα και η διαχείριση του νοικοκυριού και της οικογένειας, η προετοιμασία του φαγητού και τα ψώνια εξακολουθούν να είναι κυρίως αρμοδιότητες των γυναικών. Στο στάδιο, λοιπόν, του σχεδιασμού, λαμβάνοντας υπόψιν τις δουλειές του σπιτιού, λειτουργίες που λανθασμένα καθορίζονται για τη γυναίκα σε μια πυρηνική οικογένεια, γίνονται πιο εμφανείς και μπορούν να μοιραστούν. Το πιο σημαντικό είναι η εξασφάλιση της ορατότητας κάθε περιοχής όπου λαμβάνει χώρα μια δουλειά και η επιβεβαίωση της συμμετοχής όλων στη δραστηριότητα αυτή. Ιδιαίτερο παράδειγμα ο χώρος της κουζίνας, που ενθαρρύνει την «κυριαρχία» του γυναικείου φύλου έναντι στο ανδρικό και παραπέμπει στην «υποταγή» της γυναίκας στις δουλειές του σπιτιού. Στο σχεδιασμό και τη διαρρύθμιση των χώρων διαβίωσης, οι πατριαρχικές δομές της πυρηνικής οικογένειας επιμένουν, οδηγώντας σε ιεραρχικές και άκαμπτες ρυθμίσεις. Αυτό είναι εμφανές στην αγνόηση της αναπαραγωγικής εργασίας και των απαιτήσεών της μέσα σε αυτούς τους χώρους. Ο σχεδιασμός των οικιακών χώρων αντανακλά τις πατριαρχικές αξίες, καθιερώνοντας ιεραρχίες με βάση τα άτομα και τις δραστηριότητες που διεξάγονται μέσα σε αυτούς (Punt 6, 2005:183). Για

το λόγο αυτό, σημαντικό είναι η κουζίνα να βρίσκεται σε κεντρικό και εμφανή σημείο, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συμμετοχής από όλα τα άτομα στο σπίτι, χωρίς τη δημιουργία έμφυλων ρόλων, αλλά την επίτευξη σχέσεων ισότητας.

//Με βάση όλα τα παραπάνω, θα ήθελα να διευκρινίσω ότι δε μιλάω για τον αποκλεισμό του ανδρικού φύλου (ή των non-binary ατόμων) και την ανωτερότητα του γυναικείου, αλλά για τη συνύπαρξη, τη συμπερίληψη, την ισότητα των φύλων και την αποδοχή της διαφορετικότητας.

SUBMISSION
OF WOMEN
TO
HOUSEWORK

02# Ξεκινώντας να μιλάμε για κουζίνα

Μελετώντας το άρθρο της Giovana Martino (2022), για την εξέλιξη της κουζίνας, η ανακάλυψη της φωτιάς σηματοδότησε μια κρίσιμη καμπή στην εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών. Αρχικά, οι ομάδες ανθρώπων ήταν νομαδικές, αλλά η χρήση της φωτιάς οδήγησε σε έναν πιο μόνιμο τρόπο ζωής. Η φωτιά εξυπηρετούσε διάφορους βασικούς σκοπούς, όπως η παροχή ζεστασιάς και προστασίας για την ομάδα. Με την πάροδο του χρόνου, έγινε μέσο μαγειρέματος των τροφίμων, το οποίο όχι μόνο άλλαξε τις διατροφικές συνήθειες αλλά επέτρεψε και τη συντήρηση των τροφίμων.

Καθώς οι άνθρωποι συγκεντρώνονταν γύρω από τη φωτιά για να προετοιμάσουν και να καταναλώσουν τα γεύματα, προέκυψε μια αίσθηση κοινωνικότητας. Αυτό οδήγησε στη διοργάνωση μεγάλων συμποσίων και στην αύξηση της εκτίμησης των κοινών γευμάτων. Σταδιακά, ωστόσο, η προετοιμασία και η κατανάλωση φαγητού έχασαν την κοινωνική τους σημασία, οδηγώντας τελικά στη δημιουργία κουζινών ως ξεχωριστών δωματίων μέσα στα νοικοκυριά. Η μετάβαση αυτή αντανακλά την εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών από νομαδικό σε μόνιμο τρόπο ζωής και την αλλαγή της δυναμικής της προετοιμασίας και κατανάλωσης των κοινοτικών γευμάτων.

Στην Αρχαία Αίγυπτο έγινε η πρώτη καταγραφή χώρου που σκοπό είχε την προετοιμασία του φαγητού. Στην Αρχαία Ελλάδα τα γεύματα ήταν μια πολύ σημαντική κοινωνική εμπειρία, τα οποία προετοιμάζονταν σε κουζίνες προσαρτημένες στα σπίτια ή σε ακάλυπτα αίθρια. Τα πλουσιότερα νοικοκυριά διέθεταν εσωτερικές κουζίνες, οι οποίες παρείχαν επίσης ζεστασιά. Επιπλέον, τα τρόφιμα αποθηκεύονταν ξεχωριστά. Ακόμα και στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ενώ ο ρωμαϊκός πληθυσμός σε γενικές γραμμές δεν είχε κουζίνα στα σπίτια του και χρησιμοποιούσε τις συλλογικές κουζίνες στις πόλεις, για τους εύπορους τα συμπόσια γίνονταν όλο και πιο πλούσια.

Γενικότερα στην αρχαιότητα, ήταν η διαχείριση της φωτιάς και του καπνού που καθόριζαν τους χώρους προετοιμασίας του φαγητού. Και ακριβώς επειδή η τεχνολογία εξαερισμού δεν ήταν αποτελεσματική, οι χώροι παρασκευής φαγητού, με την ευθύνη των υπηρετών ή σκλάβων, διαχωρίζονταν από το

χώρο του συμποσίου. Οι συλλογικές κουζίνες και τα μεγάλα γεύματα τελικά άρχισαν να εγκαταλείπονται, εξαιτίας της αρνητικής κριτικής που λάμβαναν από μέρους της εκκλησίας, καθώς τα συσχετιζαν με τη λαιμαργία. Πιθανόν, πολεμώντας τις γαστριμαργικές συναντήσεις, η εκκλησία προσπαθούσε να αποφύγει την αλληλεπίδραση, που ήταν αποτέλεσμα της κοινωνικής συνεύρεσης στα μεγάλα συμπόσια.

Με τον καιρό, οι χώροι μαγειρέματος προσαρμόστηκαν στα σπίτια των ανθρώπων. Αρχικά αποτελούνταν από μια σόμπα τοποθετημένη στο πάτωμα και έναν κρεμαστό κουβά στο κέντρο του δωματίου, όπου σφάζονταν και προετοιμάζονταν τα ζώα, ενώ αποθήκευαν κι άλλες προμήθειες. Λόγω των συνθηκών αυτών και της ανεπάρκειας δικτύων αποχέτευσης, η έλλειψη υγιεινής μπορούμε να πούμε πως καθίσταται ιδιαίτερα φανερή, πράγμα που απομάκρυνε τους ανθρώπους από τις δραστηριότητες μαγειρέματος.

Η εμφάνιση της καμινάδας τον 19^ο αιώνα, βοήθησε στην ανεξαρτητοποίηση του χώρου της κουζίνας. Η χωρική διαμόρφωση άλλαξε με την εφεύρεση των σιδερένιων σομπών, τη δυνατότητα διοχέτευσης αερίου και τα πρώτα ψυγεία. Από τη Βιομηχανική Επανάσταση, ο χώρος της κουζίνας αντιμετωπίστηκε ως χώρος εργασίας, από την άποψη των διαδικασιών παραγωγής, ενώ ταυτόχρονα προέβλεπε στη βελτίωσή τους.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ξεκίνησε η μελέτη για τη βελτιστοποίηση και τη μέγιστη αξιοποίηση του χώρου, φτάνοντας στη συνειδητοποίηση ότι η διάταξη του χώρου ήταν ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας για τη βελτιστοποίηση του χρόνου. Το 1926 στη Γερμανία, η Margarete Schütte Lihotzky ανέπτυξε την ιδέα για την «Κουζίνα της Φρανκφούρτης», μια κουζίνα εντοιχισμένη και εμπνευσμένη από εκείνες των γερμανικών πολεμικών πλοίων, η οποία αναλύεται και παρακάτω. Το ηλεκτρικό δίκτυο βοήθησε στον εξοπλισμό της κουζίνας με συσκευές που αποσκοπούσαν στην εξοικονόμηση χρόνου και τη διευκόλυνση της καθημερινής ζωής, ώσπου σιγά σιγά η κουζίνα ενσωματώθηκε εντελώς στην οικιακή ζωή.

Τελευταία και σημαντικότερη αλλαγή που παρατηρείται είναι η κουζίνα στην έννοια της «ανοιχτής κάτοψης», ως χώρος συλλογικός και με πλήρη ορατότητα των εργασιών.

Σημαντικό, βέβαια, είναι να γίνει η επισήμανση πως οι περισσότερες αλλαγές για τις οποίες γίνεται αναφορά, αφορούν την ανώτερη μεσαία τάξη, καθώς ακόμα και σήμερα ο χώρος της κουζίνας πολλές φορές αποτελεί «πολυτέλεια».

02.1# Η κουζίνα της Φρανκφούρτης / Frankfurt Kitchen

Το 1925 τέθηκε σε ισχύ το πρόγραμμα «Νέα Φρανκφούρτη», με το Γερμανό αρχιτέκτονα και πολεοδόμο Ernst May ως επικεφαλής. Ήταν ένα πρόγραμμα κοινωνικής στέγασης που είχε σκοπό τη δημιουργία εργατικών κατοικιών με μια νέα αντίληψη για τον τρόπο ζωής, σχεδιάζοντας μικρούς χώρους, που όμως αποδίδουν τη μέγιστη αποτελεσματικότητα, επιμένοντας στην αποδοτικότητα και στην οικονομία, τόσο του σχεδιασμού, όσο και της κατασκευής ("Frankfurt Kitchen", n.d.). Χτίστηκαν 15.000 κατοικίες, οι οποίες διέθεταν μια σειρά από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: χρήση εντοιχισμένων ντουλαπιών, πτυσσόμενων κρεβατιών, αλλά και το σημαντικότερο, τη χρήση ενός πρότυπου κουζίνας που δημιούργησε η Margarete Schütte-Lihotzky.

Με σκοπό την βέλτιστη λειτουργικότητα, αξιοποιώντας τον ελάχιστο δυνατό χώρο, το 1926, προώθησε την ιδέα της εντοιχισμένης κουζίνας, γνωστή ως *Η κουζίνα της Φρανκφούρτης*. Μια κουζίνα εξοπλισμένη με αντικείμενα και συσκευές που αποσκοπούσαν στην εξοικονόμηση χρόνου και στην διευκόλυνση της καθημερινής ζωής. Σημεία αναφοράς της Lihotzky υπήρξαν τα τρόλϋι φαγητού, τα μαγειρεία πλοίων και τρένων, αφού σαν μοντέλα εμπορικών κουζινών, προσφέρουν την ετοιμασία και το μαγείρεμα πολλών γευμάτων, σε μικρό χρονικό διάστημα. Η διάσταση των 1.9 x 3.44 μέτρων, έπειτα από παρατήρηση και μελέτη της κινησιολογίας του ανθρώπου και μετρήσεων του εξοπλισμού, φαίνεται να ήταν επιστημονικά αποδεδειγμένη ως η βέλτιστη, ώστε να είναι κάθε κίνηση αποδοτική. Βέβαια, αν και δημιούργησε κάποιες παραλλαγές της κουζίνας αυτής, με δύο από αυτές να είναι μεγαλύτερης διάστασης για οικογένειες μεσαίας τάξης με έναν ή δύο οικιακούς βοηθούς, το κύριο μοντέλο της κουζίνας ήταν για να χρησιμοποιείται από ένα άτομο (Coleman, Danze & Henderson, 1996:235).

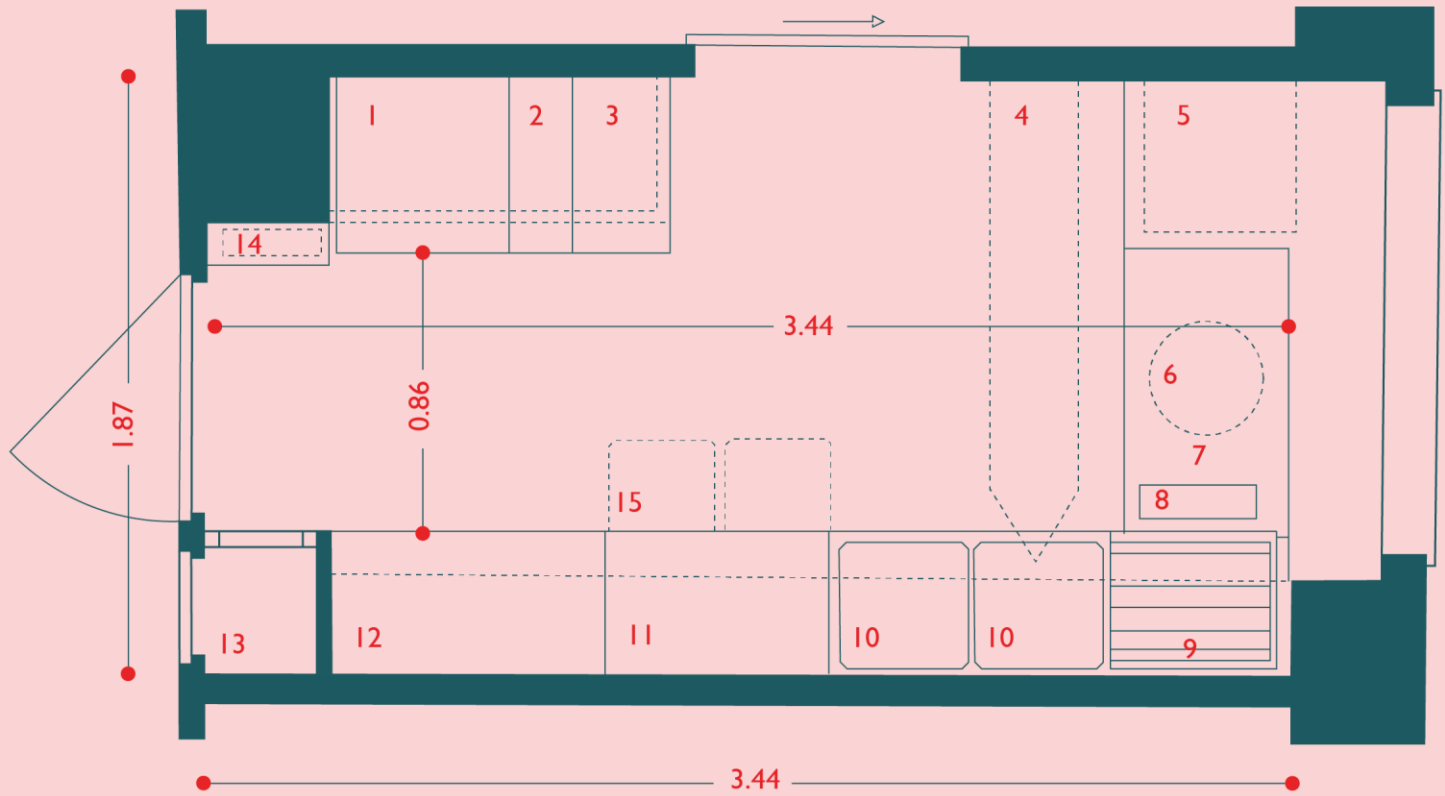
Η κουζίνα σχεδιάστηκε με έναν συνεχή χώρο πάγκου που περιβάλλε τη νοικοκυρά Στο ένα άκρο του χώρου υπήρχε μια επιφάνεια κοπής, εξοπλισμένη

με τον δικό της μικρό κάδο απορριμμάτων, ενώ στο άλλο άκρο υπήρχε μια θήκη πιάτων, στερεωμένη στο κάτω μέρος των ντουλαπιών, που επέτρεπε στα βρεγμένα πιάτα να στάζουν στον δίσκο αποστράγγισης. Πάνω από αυτή την περιοχή, μια σειρά από γάντζους παρείχε εύκολη πρόσβαση σε διάφορα ειδικά εργαλεία κουζίνας, ενώ στο πλάι βρισκόνταν δεκαοκτώ μεταλλικά συρτάρια με ετικέτες, όπου αποθήκευαν αλεύρια και άλλα βασικά τρόφιμα. Στο κέντρο της κουζίνας δημιουργούταν ένα τετράγωνο ανοιχτού χώρου κυκλοφορίας, το οποίο γειτνίαζε με τη συρόμενη πόρτα που οδηγούσε στο σαλόνι. Με αυτόν τον τρόπο, καθώς η νοικοκυρά μετέφερε το γεύμα από την κουζίνα στο τραπέζι, οι κινήσεις της περιορίζονταν σε αυτόν τον μικρό χώρο (Coleman et al., 1996, p. 235-236).

Σε αντίθεση με την κυρίαρχη χρήση του γύψου και του ξύλου σε όλο το υπόλοιπο σπίτι, η Lihotzky τόλμησε να χρησιμοποιήσει καινοτόμα υλικά και έντονες αποχρώσεις στον χώρο της κουζίνας. Ενσωμάτωσε στοιχεία όπως μέταλλο, γυαλί και πλακάκια. Οι τοίχοι επενδύθηκαν με λευκό σοβά, ο νεροχύτης ήταν κατασκευασμένος από αλουμίνιο, ενώ τα πλακάκια κατά μήκος του τοίχου και τα δοχεία αποθήκευσης, ήταν μεταλλικά. Ο πάγκος, η εστία και τα πλακάκια του δαπέδου ήταν όλα από μαύρο λινέλαιο, ενώ η πρόσοψη των ντουλαπιών ήταν επικαλυμμένη με σκούρο μπλε βερνίκι (Coleman et al., 1996, p. 236).

Η κουζίνα βρέθηκε στη γωνία του σπιτιού, σκόπιμα «κρυμμένη», ώστε να μην ενοχλεί τους υπόλοιπους χώρους του σπιτιού. Για να διασφαλιστεί ότι το σπίτι θα μπορούσε να προσφέρει ηρεμία (στον εργαζόμενο σύζυγο), οι οικιακές εργασίες έπρεπε να είναι εντελώς απομονωμένες, κάτι το οποίο, βέβαια, δικαιολογούνταν ως αποφυγή των οσμών, των ατμών και του θορυβώδη εξοπλισμού (Coleman et al., 1996:236).

Η κουζίνα της Φρανκφούρτης αντιπροσώπευε ένα τυπικό καταναλωτικό προϊόν, μια προκατασκευασμένη μονάδα που κατασκευάζεται σε εργοστάσιο και στη συνέχεια μεταφέρεται στον τόπο εγκατάστασης, όπου τοποθετείται με τη βοήθεια γερανού. Περίπου 10.000 από αυτές τις μονάδες τοποθετήθηκαν στα οικιστικά συγκροτήματα της Φρανκφούρτης, αλλά ήταν επίσης διαθέσιμες για αγορά από τη Frankfurt Register (Η κουζίνα της Φρανκφούρτης, πολιτικές

1. Σόμπα υγραερίου

2. Πάγκος

3. Μάτια κουζίνας/φούρνος

4. Πτυσσόμενη σιδερώστρα

5. Ντουλάπι τροφίμων

6. Περιστρεφόμενο σκαμπό

7. Επιφάνεια εργασίας

8. Συρτάρι σκουπιδιών

9. Σανίδα αποστράγγισης

10. Νεροχύτης

11. Κάδοι αποθήκευσης από αλουμίνιο

12. Ντουλάπι για κατσαρόλες και τηγάνια

13. Ντουλάπα για μπουγάδα

14. Θερμανστήρας

15. Πτυσσόμενη σανίδα

Εικόνα 6: Κάτοψη Κουζίνας της Φρανκφούρτης

παρακαταθήκες μιας σχεδιαστικής συνταγής, 2018). Το γεγονός αυτό σημαίνει πως τελικά ήταν άλλο ένα προϊόν προς κατανάλωση, το οποίο εμπορευματοποιούσε την οικιακή κουλτούρα, δημιουργώντας και προωθώντας προς πώληση ένα πρότυπο ζωής για τις γυναίκες της εργατικής τάξης, που όμως τελικά οικογένειες με χαμηλό εισόδημα ήταν αδύνατο να υιοθετήσουν.

Δημιουργήθηκε, λοιπόν, μια πρόταση για βελτίωση της καθημερινής ζωής, η οποία μπορεί να κάλυπτε ένα ποσοστό ανθρώπων, αλλά άφηνε άλλο ένα αντίστοιχο ποσοστό απέξω, γιατί απλώς δεν ήταν δυνατόν να είναι προσιτό σε όλους. Επιπλέον, η συγκεκριμένη πρόταση δεν καλύπτει όλων των ειδών τις ανάγκες και κυρίως όταν δεν ακολουθούν όλοι το πρότυπο της πυρηνικής οικογένειας. Υπάρχουν πολλές διαφορετικές οικογενειακές δομές, οι οποίες, συνήθως, ακόμα και σήμερα δεν λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό.

Στην περίπτωση της κουζίνας της Φρανκφούρτης, το ερώτημα είναι τι επιχειρεί να βελτιώσει; Διότι, για τη συγκεκριμένη εποχή, σίγουρα αποτέλεσε αρχιτεκτονική καινοτομία, όμως η προσέγγιση του θέματος, παρέμεινε τεχνικά αρχιτεκτονική, ενώ για να μη θεωρηθεί ελλιπής, δε μπορεί παρά να εξεταστεί και από μια πλευρά κοινωνικοπολιτική. Τι συμβαίνει με την ευελιξία του χώρου και τη θέση του γυναικείου φύλου σε αυτόν; Όταν για μια ακόμη φορά ο χώρος της κουζίνας βρίσκεται απομονωμένος, με αποτέλεσμα και την απομόνωση του ατόμου που βρίσκεται σε αυτόν. Η εργασία της γυναίκας στο σπίτι παραμένει αθέατη.

Στις γυναίκες ανατίθεται το καθήκον να εκτελούν διάφορες οικιακές εργασίες καθημερινά, διαιωνίζοντας το σεξουαλικό καταμερισμό της εργασίας στο σπίτι, κάτι που οδηγεί σε συνεχή επανάληψη των αδιάλλακτων και ιεραρχικών πατριαρχικών δομών μιας πυρηνικής οικογένειας (La Necesidad De Una Vivienda Cooperativa Con Perspectiva Feminista, 2022). Τις οικιακές αυτές εργασίες, τις εργασίες δηλαδή που αποσκοπούν στην ικανοποίηση των αναγκών της οικογένειας, ονομάζουμε *αναπαραγωγική εργασία*. Είναι μια εργασία που επιτελείται κατεξοχήν από γυναίκες και είναι άμισθη. Είναι υποδεέστερη σε σύγκριση με την παραγωγική εργασία, η οποία είναι ο μοναδικός τύπος που αναγνωρίζεται οικονομικά και κοινωνικά ως εργασία και

περιλαμβάνει τη δημιουργία αγαθών και υπηρεσιών (Arpal, Arregi & Larrañaga, n.d.). Οι γυναίκες είναι υπεύθυνες για τις *αναπαραγωγικές* λειτουργίες γενικά, ως αποτέλεσμα μιας κοινωνικής κατασκευής, ενώ οι άνδρες είναι υπεύθυνοι για την *παραγωγική* εργασία. Αυτή η ανισότητα μεταξύ γυναικείου και ανδρικού φύλου τείνει να δικαιολογεί, λανθασμένα, την αποκλειστική ενασχόληση του πρώτου με την αναπαραγωγική εργασία και του δεύτερου με τη μισθωτή εργασία.

02.2# Όταν η κουζίνα έχει (ακόμα) φύλο

Η θέση της γυναίκας κοινωνικά προσδιορίζεται με αναφορά στις προσωπικές της σχέσεις και συνδέεται με τους θεσμούς του γάμου και της οικογένειας. Αυτό οφείλεται στον ορισμό της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ο οποίος εξετάζει τον καταμερισμό της εργασίας και τις σχέσεις παραγωγής. Ως εκ τούτου, πολλές γυναίκες που εκτελούν μη αμειβόμενη εργασία και βρίσκονται σε ένα «οικιακό» περιβάλλον, στο οποίο η δραστηριότητά τους δεν αναγνωρίζεται ως απασχόληση με σκοπό το οικονομικό κέρδος, συνδέονται με τους άνδρες από τους οποίους εξαρτώνται και εμπλέκονται σε πατριαρχικούς τρόπους εκμετάλλευσης, υποστηρίζει η Christine Delphy (όπως αναφέρεται στο Γεωργιάδου, 2023:331).

Η Sylvia Walby ορίζει την πατριαρχία ως ένα σύνολο κοινωνικών κανόνων και πρακτικών που χρησιμοποιούνται από τους άνδρες για να καταπιέζουν και να εκμεταλλεύονται τις γυναίκες. Ο «πατριαρχικός τρόπος παραγωγής» διέπει τις κοινωνικές σχέσεις στην περίπτωση της οικιακής απασχόλησης, στην οποία οι άνδρες σύζυγοι εκμεταλλεύονται την υπεραξία της απλήρωτης εργασίας των συζύγων τους με τρόπο παρόμοιο με τον τρόπο που η καπιταλιστική οικονομία κάνει με την εργασία των εργατών (Walby όπως αναφέρεται στο Γεωργιάδου, 2023:333).

Το 2016, πολύ πρόσφατα ακόμα, η ερευνήτρια και αρχιτέκτονας Samaneh Moafi, στις εργατικές κατοικίες Mehr του Ιράν, προσπάθησε να ενώσει οπτικά τους χώρους του καθιστικού και της κουζίνας. Και ενώ έτσι ήθελε να

αμφισβητήσει κάθε πατριαρχική νόρμα, η πολιτική του Ιράν άσκησε ιδιαίτερη πίεση στην πρόταση αυτή, η οποία και απορρίφθηκε, με τη θέση της γυναίκας να παραμένει σε ένα κλειστό απομονωμένο χώρο, μακριά από τα βλέμματα των ανδρών (Γεωργιάδου, 2023:342-343).

Στις προβιομηχανικές αστικές⁸ κοινωνίες, η οικογένεια θεωρούνταν η βασική μονάδα παραγωγής και αναπαραγωγής, με τα καθήκοντα των δύο φύλων να βασίζονται ακριβώς στη διάκριση μεταξύ «γυναικείων» και «ανδρικών» ρόλων, λειτουργώντας δηλαδή κάπως συμπληρωματικά, με τον άνδρα να συντηρεί οικονομικά την οικογένεια και τη γυναίκα «νοικοκυρά» που αναλάμβανε τη φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού (Γεωργιάδου, 2023:346). Οι γυναίκες κατάφεραν να εισέλθουν στο εργατικό δυναμικό μετά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και μέχρι το 1990, γεγονός που οδήγησε σε ελαφρά υποβάθμιση του προτύπου των «συμπληρωματικών ρόλων». Παρόλα αυτά, οι γυναίκες συνέχισαν να είναι οι βασικές «υπεύθυνες» για το μαγείρεμα, την καθαριότητα και τη φροντίδα των παιδιών.

Από τα βασικότερα παραδείγματα για την ανάδειξη των έμφυλων ρόλων και των καταναλωτικών προτύπων, είναι οι διαφημίσεις για τον εξοπλισμό της κουζίνας. Κεντρική φιγούρα αυτών είναι η γυναίκα, υποδεικνύοντας τρόπους που θα διευκολύνουν τις καθημερινές *γυναικείες* δραστηριότητες του σπιτιού και της κουζίνας, πατώντας φυσικά και στον καταναλωτισμό, συνιστώντας συνεχώς τη χρήση νέων συσκευών. Ο χρόνος και η σωματική προσπάθεια που απαιτούνταν για την ολοκλήρωση μιας εργασίας μπορεί να μειώθηκαν με την οικιακή τεχνολογία, αλλά η ανάγκη για κατανάλωση και για οικονομική ευχέρεια, αυξήθηκαν.

⁸ Η αναφορά γίνεται για τις αστικές κοινωνίες, διότι σε κοινωνίες αγροτικές και εργατικές, η εργασία επωμίζονταν σε όλα τα μέλη της οικογένειας (Γεωργιάδου, 2023:346).

// Semiotics of the Kitchen (1975)

Το 1975 η Martha Rosler δημιούργησε ένα βίντεο⁹ διάρκειας 6 λεπτών, στα οποία, μέσω των κινήσεων και εκφράσεων της, αποδίδει ακριβώς την οργή και την απογοήτευση των καταπιεστικών γυναικείων ρόλων. Στο performance της αυτό, δείχνει την εαυτή της στην κουζίνα, φορώντας μια ποδιά, στο ρόλο της «νοικοκυράς» και αναπαριστά με καυστικό τρόπο μια δημοφιλή σειρά μαγειρικής της δεκαετίας του 1960. Ξεκινά από το «Α» και κινείται με τη σειρά στο αλφάβητο, παρουσιάζοντας για κάθε γράμμα ένα αντικείμενο που βρίσκεται μπροστά της. Είναι ανέκφραστη και οι κινήσεις της είναι εντελώς νευρωτικές και «βίαιες», σα να τις επιτελεί κάτι άψυχο, τελείως μηχανικά. Κατάσταση στην οποία πιθανόν έχει καταλήξει ακριβώς λόγω της καθημερινής επανάληψης των εργασιών αυτών στην κουζίνα (και γενικά των εργασιών που αφορούν το σπίτι), για τις οποίες «προορίζεται» ως γυναίκα, χωρίς να ερωτάται και χωρίς να τις αναγνωρίζει κανείς. Με τον τρόπο της, η Rosler, μπορούμε να πούμε ότι αποδομεί και το «αφήγημα» της *καλής νοικοκυράς*¹⁰, άρθρο που είχε δημοσιεύσει η *Housekeeping Monthly* τη δεκαετία του 1950 στην Αμερική, το οποίο περιγράφει τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να ενεργεί μια γυναίκα για να είναι σωστή σύζυγος και μητέρα.

Εικόνα 7: Στιγμιότυπο από το performance της Martha Rosler

⁹ Βλ. Παράρτημα 2, σελ. 63

¹⁰ [The Good Wife's Guide](#)

//Jeanne Dielman, 23 quai du Commerce, 1080 Bruxelles (1975)

Την ίδια χρονιά η Chantal Akerman, σκηνοθετεί μια ταινία με τίτλο «Jeanne Dielman», η οποία για τις -σχεδόν- τρεισήμισι ώρες που διαρκεί, αναπαριστά τρεις μέρες της ζωής της Jeanne. Η ταινία είναι στημένη γύρω από τη μονοτονία των καθημερινών οικιακών εργασιών και τη φροντίδα του έφηβου γιού της, παρουσιάζοντάς τα με τέτοιο τρόπο που είναι δύσκολο κανείς να μείνει εστιασμένος και να την παρακολουθήσει μέχρι τέλους. Και ίσως αυτό ακριβώς και να ήταν κι εκείνο που ήθελε να πετύχει η Akerman και να κάνει τον θεατή να νιώσει, την άχαρη, βαρετή και -οριακά- βασανιστική καθημερινότητα της γυναίκας που το μόνο που κάνει είναι να φροντίζει το σπίτι, το γιο της και να εξυπηρετεί κάποιον τρίτο, χωρίς ποτέ να εστιάζει σε κάτι δικό της.

Οι μέρες φαίνεται να περνούν πολύ αργά, δείχνοντας με απόλυτη προσήλωση κάθε της κίνηση. Μέσα στην καθημερινότητά της αυτή, ενώ ο γιος της απουσιάζει, φαίνεται να εκπορνεύεται σε μερικούς άνδρες, ώστε να μπορεί να στηρίζει οικονομικά εκείνη και το γιο της, σκηνές στις οποίες δεν είμαστε παρατηρητές και η Akerman τις προσπερνά πολύ γρήγορα, σε αντίθεση με την προσήλωση της κάμερας στα καθημερινά καθήκοντα της Jeanne.

Φτάνοντας στη δεύτερη και τρίτη μέρα, η «τέλεια» εικόνα της νοικοκυράς αρχίζει να αποκτά ρωγμές, κάτι που προσδίδει ενδιαφέρον στην αφήγηση. Ένας άγευστος καφές, ένα λάθος κουμπί, μια παραβρασμένη πατάτα, μπορεί να είναι η αρχή της κατάρρευσης. Σε μια σκηνή, ενώ έχει γυρίσει ο γιος της και κάθεται να φάει, ενώ εκείνη τρέχει να τον «εξυπηρετήσει» βάζοντας του φαγητό, το μόνο σχόλιο που ακούγεται από εκείνον είναι «*ton bouton* (το κουμπί σου)», αναφερόμενος σε ένα λάθος κουμπωμένο κουμπί στην ρόμπα της.

Σε μια συνέντευξη¹¹ της, η Akerman σχολιάζει πως από τη στιγμή που της ήρθε η ιδέα για την ταινία, από εκεί κι έπειτα ήταν πολύ εύκολο να τη γράψει, καθώς ήταν μια πολύ οικεία κατάσταση και είχε μεγαλώσει με αυτές τις εικόνες. Αναφέρει πως επίτηδες επέλεξε τη συγκεκριμένη ηθοποιό για το ρόλο αυτό,

¹¹ Βλ. Παράρτημα 3, σελ. 63

ακριβώς επειδή δεν ήταν καθόλου ο χαρακτήρας της, οπότε και θα την παρατηρούσαμε, σε αντίθεση με κάποιο άτομο του οποίου η εικόνα μας είναι οικεία στο ρόλο αυτό. Όπως ακριβώς οι άντρες είναι «τυφλοί» απέναντι στις γυναίκες τους που πλένουν πιάτα, σχολιάζει, θα λέγαμε, δυστυχώς, πολύ εύστοχα.

Στο τέλος της ταινίας, φαίνεται να έρχεται και το αίσθημα της απελευθέρωσης της Jeanne, με έναν ίσως λίγο αμφιλεγόμενο τρόπο. Διατρέχουμε την τρίτη μέρα και μας δείχνει, για πρώτη φορά, τη σκηνή που έχει βρεθεί με έναν από τους άνδρες. Σε μια τελείως απαθή σκηνή μεταξύ τους, εκείνη φτάνει σε οργασμό και λίγο μετά που σηκώνεται από το κρεβάτι και ντύνεται, τον δολοφονεί. Σε αντίθεση με τις κινήσεις της καθ' όλη τη διάρκεια της ταινίας, φαίνεται πως ο οργασμός αυτός ήταν η μοναδική, μη ρομποτική, ελεγχόμενη κίνηση που συνέβη εκ μέρους της και ήταν ακριβώς δική της. Ίσως και αυτή να ήταν η συνειδητοποίηση στο κεφάλι της που την έκανε να δολοφονήσει εκείνον τον άνδρα, έπειτα τη δική της κλιμάκωση. Πως επιτέλους έκανε κάτι για τον εαυτό της, δεν ήταν για να φροντίσει το γιο της ή να εξυπηρετήσει τη γειτόνισσα ή κάποιο πελάτη. Ήταν μάλλον ένα αίσθημα ελευθερίας, μακριά από κάθε «γυναικεία» δουλειά και υποχρέωση που κανείς δεν αναγνωρίζει και εμφανίζεται ως «αυτονόητη» με σκοπό να εξυπηρετεί.

Εικόνα 3: Τελευταία σκηνή, η Jeanne κάθεται στην τραπεζαρία με αίματα στο χέρι, μετά την "απελευθέρωσή" της

02.3# Από μικρό κι από τρελό μαθαίνεις (σ)την αλήθεια (τους)

Οι χώροι δεν είναι ουδέτεροι. Είναι η έκφραση των κοινωνιών και των συμπεριφορών, όλα εκείνα που μαθαίνουμε καθώς μεγαλώνουμε πως είναι τα «ιδανικά», όντας -βιολογικά- γυναίκα ή άνδρας. Ωστόσο, υπάρχουν παράγοντες που επηρεάζουν το (βιολογικό) φύλο και τις αντιλήψεις που αποκτούν τα άτομα γύρω από αυτό. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, υπάρχει διαφορά μεταξύ φύλου και γένους (ή αλλιώς μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου). Το γένος μπορούμε να πούμε ότι είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα που μας διδάσκεται από την παιδική ηλικία και του έχουμε δώσει το ρόλο να ελέγχει συμπεριφορές και να αναπαράγει ανισότητες και στερεότυπα με βάση το βιολογικό φύλο, την κοινωνική ομάδα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό κ.ά. Σύμφωνα με τον Sigmund Freud¹² (όπως αναφέρεται στο Γεωργιάδου, 2023:326-327) , στο βιβλίο του «*Τρεις Μελέτες για τη Θεωρία της Σεξουαλικότητας*», μαθαίνουμε από παιδιά τη διαφορά του αρσενικού και το θηλυκού γένους με βάση την ύπαρξη ή όχι πέους. Κατά τη φροϋδική θεώρηση, εκτιμάται ως κάτι *θετικό*, καθώς το πέος υπάρχει, ενώ το θηλυκό προσδιορίζεται ως κάτι *ελλειπτικό*, μέσα από μια *απουσία*· εν προκειμένω, του πέους. Το γυναικείο φύλο θεωρείται ότι *προκύπτει* από το ανδρικό, καθώς διαφέρει σε ορισμένα *φυσικά χαρακτηριστικά*, θεώρηση η οποία καθορίζει τις αντιλήψεις γύρω από τις έννοιες της «θηλυκότητας» και της «αρρενωπότητας».

Την έννοια του κοινωνικού φύλου τη γνωρίζουμε και τη μαθαίνουμε αρχικά σαν παιδιά μέσα από την οικογένεια και κυρίως, *παίζοντας*. Στη συνέχεια, αυτές οι αρχικές εγγραφές εμπλουτίζονται από τις κοινωνικές ομάδες και τα άτομα που συναναστρεφόμαστε. Το *παιχνίδι* είναι από τις σημαντικότερες διεργασίες συναναστροφής και αλληλεπίδρασης με τον ίδιο μας τον εαυτό, αλλά και με τους γύρω μας και ως τέτοιο, μια από τις κυριότερες διαδικασίες μέσω της οποίας εδραιώνεται η ταυτότητα του γένους. Ο διαχωρισμός των παιδιών με βάση το βιολογικό φύλο -είναι απλά παιδιά!-, μεταφέρεται πέρα από την ιδιωτική συναναστροφή και την ευρύτερη κοινωνική οργάνωση. Για

¹² Ο Sigmund Freud (1856-1939) ήταν Αυστριακός νευρολόγος και ψυχίατρος, ο οποίος πρωτοστάτησε στην πρακτική της ψυχανάλυσης ως μορφή ψυχοθεραπείας, με επίκεντρο τους διαλόγους μεταξύ του ασθενούς και του ψυχιάτρου.

παράδειγμα, το εμπόριο παιχνιδιών ή άλλων προϊόντων που αφορούν στα παιδιά, ακολουθούν απολύτως στερεοτυπικά «θηλυκά» και «αρσενικά» χαρακτηριστικά. Παιχνίδια σχετικά με τα οικιακά, τη φροντίδα και την ομορφιά για τα κορίτσια απευθύνονται στα κορίτσια, ενώ στα αγόρια παιχνίδια προτείνονται παιχνίδια με τη βία, τον ανταγωνισμό, τον κίνδυνο.

Από τόσο μικρή ηλικία τα παιδιά εκτίθενται σε έμφυλα στερεότυπα, τα οποία και δέχονται άκριτα, καθώς δεν μπορούν να αξιολογήσουν και να κρίνουν. Όταν όμως οι γονείς δεν συντάσσονται με την κοινωνική προκατάληψη που δε θέλει τα αγόρια να παίζουν με κούκλες ή πιστεύει πως «τα κορίτσια δεν παίζουν με φορτηγά», είναι σίγουρο ότι οι πιθανότητες να μεγαλώσουν χαρούμενα παιδιά είναι πολύ περισσότερες. Η έμφυλη διχοτόμηση ξεκινάει από κάτι που μπορεί να φαίνεται τόσο μικρό όσο τα παιχνίδια, αλλά στα αλήθεια, όταν μεταφέρεται στη ζωή μας και στους χώρους μας, μάλλον είναι πολύ μεγαλύτερο από ότι φανταζόμαστε.

Υπάρχει ένας φόβος υπέρβασης μιας ς «κανονικότητας» που έχει δημιουργηθεί πατώντας πάνω σε στερεότυπα, μισογυνισμό¹³, ομοφοβία¹⁴ και τρανσφοβία¹⁵, σκεπτόμενοι φυσικά το κοινωνικό κόστος που θα έχει οτιδήποτε διαφορετικό από αυτό που έχουμε φτιάξει ως «κοινωνικά αποδεκτό» και τη μη συμμόρφωσή μας σε αυτό. Και μεγαλώνοντας κάπως έτσι, αυτές οι συμπεριφορές μεταφέρονται και στη ζωή μας και δημιουργούν μια συνεχή λούπα λανθασμένων αντιλήψεων και στερεοτύπων. Το ροζ είναι χρώμα για «κορίτσια», ενώ το μπλε είναι για «αγόρια». Η γυναίκα χρειάζεται να «προσέχει τον εαυτό της», να είναι ευαίσθητη και να έχει σαν προτεραιότητα το παιδί και το σπίτι, ενώ τέτοια χαρακτηριστικά δεν «αρμόζουν» σε έναν άντρα. Εκείνοι

¹³ Με τον όρο *μισογυνισμός* εννοούμε το μίσος και τη δυσαρέσκεια προς τις γυναίκες, μέσω υποτίμησης, σωματικής βίας, λεκτικής βίας κ.ά.

¹⁴ Η *ομοφοβία* είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την προκατάληψη, τις διακρίσεις ή την εχθρότητα απέναντι σε άτομα ή ομάδες που είναι λεσβίες, γκέι, αμφιφυλόφιλοι, τρανσξέουαλ ή κουίρ (LGBTQ+). Έχει τις ρίζες της σε αρνητικές στάσεις, στερεότυπα και παράλογο φόβο ή μίσος για τα άτομα με βάση τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου τους.

¹⁵ Η *τρανσφοβία*, όπως και η ομοφοβία, περιλαμβάνει διάφορα αρνητικά συναισθήματα και συμπεριφορές (σωματική, συναισθηματική, σεξουαλική βία), απέναντι σε άτομα που δεν αυτοπροσδιορίζονται με το βιολογικό τους φύλο.

πρέπει να είναι πιο «ματσό»¹⁶, με χαρακτηριστικό το «ο άντρας του σπιτιού» και να φέρνουν τα λεφτά στο σπίτι.

Και κάπως έτσι, δημιουργείται αυτό το «ιδανικό» πλάνο ζωής, που μας επιβάλλεται κοινωνικά. Ένα πλάνο που αποτελείται από μια ζωή όπου στόχος είναι να βρεις έναν σύντροφο, να παντρευτείτε και να κάνετε παιδιά. Και ξαφνικά η κουζίνα που έπαιζες μικρή και τα μωρά που φρόντιζες, γίνονται όντως η καθημερινότητά σου. Φυσικά, υπάρχουν άτομα που ακολουθούν το «πλάνο» αυτό επειδή το θέλουν κι επειδή θεωρούν ότι τους ταιριάζει. Αλλά η γραμμή ανάμεσα στο «θέλω» και στο «νομίζω ότι θέλω, επειδή αυτό με έχουν μάθει να θέλω», είναι λεπτή.

Αναπαράγουμε στερεότυπα και οτιδήποτε διαφορετικό από αυτά μας φαίνεται ξένο και λάθος. Τα στερεότυπα χρειάζεται να τα γκρεμίζουμε, όχι να τα ενισχύουμε. Έτσι, όταν στα πέντε μου παίζω με την πλαστική κουζίνα, δεν σημαίνει πως θα επιλέξω να είναι και η κύρια ασχολία μου μεγαλώνοντας. Κι αν το επιλέξω, αφήστε με να το κάνω όπως θέλω εγώ, μόνη μου ή με όποιο άτομο θέλω, όποτε θέλω.

02.5# Μια -ίσως- λιγότερο οικεία έννοια της κουζίνας

Η ιδέα για την εξάλειψη της κουζίνας προτάθηκε από την Anna Puigjaner, η οποία είναι Ισπανίδα αρχιτέκτονας και μέλος της αρχιτεκτονικής ομάδας MAIO¹⁷ στη Βαρκελώνη.

Στη σκέψη να απορρίψουμε το χώρο της κουζίνας, μπορούμε να καταλάβουμε πόσο βαθιά ριζωμένα είναι ιδέες και συναισθήματα που έχουμε για αυτό το χώρο, λόγω της ισχυρής σύνδεσής του με έννοιες όπως η οικογένεια και το «σπίτι». Η Puigjaner υποστηρίζει ότι αυτοί οι συσχετισμοί έχουν οδηγήσει στη δημιουργία έμφυλων προκαταλήψεων, καθώς η κουζίνα θεωρείται παραδοσιακά ως ένας χώρος όπου οι γυναίκες αναμένεται να διαχειρίζονται

¹⁶ Ένας όρος για να προσδιορίσουμε την τοξική αρρενωπότητα.

¹⁷ Το [MAIO](#) είναι αρχιτεκτονικό γραφείο που βρίσκεται στη Βαρκελώνη και εργάζεται σε ένα ευρύ φάσμα έργων, από οικιστικά συγκροτήματα ή πολεοδομικό σχεδιασμό μέχρι σχεδιασμό επίπλων ή εκθέσεων.

αποτελεσματικά τις οικιακές εργασίες λόγω του βελτιστοποιημένου σχεδιασμού, της τεχνολογίας και της διάταξης που είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες τους (Bestard, 2016).

Αναφέρει πως ζει σε σπίτι που δε διαθέτει χώρο κουζίνας, αλλά υπάρχουν συσκευές που μπορεί να χρησιμοποιήσει για να μαγειρέψει. "Οι κουζίνες ενσταλάχτηκαν με ορισμένες ιδεολογικές αξίες κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα που συνδέονταν με τον ρόλο της γυναίκας, την πολιτική και την κατασκευή της ιδανικής οικογένειας" (Bestard, 2016). Σα να είναι λιγότερο «παράλογη» η έλλειψη σαλονιού ή υπνοδωματίου, αλλά όχι η έλλειψη κουζίνας.

Πιο συγκεκριμένα, συζητά την ιδέα της εξάλειψης των παραδοσιακών κουζινών υπέρ των συλλογικών κουζινών, αντλώντας έμπνευση από τις κοινωνικές κουζίνες στη Λίμα του Περού. Αυτές οι συλλογικές κουζίνες στοχεύουν στη μετατροπή του χώρου της κουζίνας από ιδιωτικό σε κοινόχρηστο. Στη Λίμα, αυτές οι συλλογικές προσπάθειες προέκυψαν ως απάντηση στην οικονομική και εργασιακή αναταραχή στα τέλη της δεκαετίας του 1970, που προκλήθηκε από τις αλλαγές στην ηγεσία και τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, οδηγώντας σε πληθωρισμό και διαμαρτυρίες. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι κοινότητες της εργατικής τάξης οργάνωσαν συλλογικές κουζίνες για την παροχή τροφίμων κατά τη διάρκεια απεργιών και υφέσεων (Puigjaner, 2017).

Μια ομάδα γυναικών επέκτεινε αυτή την ιδέα δημιουργώντας κοινοτικούς χώρους παραγωγής τροφίμων κοντά στα σπίτια τους, που λειτουργούσαν σε εβδομαδιαία βάση για να ταΐζουν τις οικογένειές τους και όσους είχαν ανάγκη. Με την πάροδο του χρόνου, οι αστικές κουζίνες στη Λίμα εξελίχθηκαν, λειτουργώντας κυρίως σε ιδιωτικές κατοικίες αλλά ανοιχτές στο κοινό, ως κάτι περισσότερο από απλοί χώροι προετοιμασίας γευμάτων. Προσέφεραν στις γυναίκες την ευκαιρία να συμμετέχουν πέρα από την οικογενειακή τους ζωή, αμφισβητώντας την κοινωνική και πολιτική τους αορατότητα (Puigjaner, 2017).

Η Puigjaner (2017), προτείνει την απομάκρυνση της κουζίνας από το παραδοσιακό νοικοκυριό, αναγνωρίζοντας ότι η «οικιακή ζωή» είναι μια κατασκευασμένη έννοια. Τονίζει ότι ο ρόλος της κουζίνας είναι κεντρικός για την αναδιαμόρφωση των ρόλων των φύλων και των δομών της οικιακής

εργασίας. Οι αστικές κουζίνες στη Λίμα έχουν γίνει κόμβοι πολιτικής δέσμευσης και οικοδόμησης της κοινότητας, «θολώνοντας» τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, καθώς και τους παραδοσιακούς οικογενειακούς και έμφυλους ρόλους.

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

03# Εύθραυστον

κάτι που σπάει εύκολα

π.χ. η πατριαρχία

(μεταφορικά) ο ευαίσθητος

π.χ. εδώ

Ίσως τελικά για να μιλήσω για αυτό που θα ήθελα να ακουστεί, είναι μέσα από κάτι δικό μου, προσωπικό, μια ανάμνηση, μια αίσθηση κι ένα συναίσθημα. Κάτι που ίσως θα σας μοιάσει κι εσάς οικείο ή αν όχι, θα το γνωρίσετε τώρα.

Κατέληξα να δημιουργώ τρεις διαφορετικές συνθέσεις, με τοποθετήσεις πάνω στο ίδιο θέμα, παρόμοια στοιχεία, αλλά διαφορετικά υλικά και αντικείμενα. Έψαχνα να βρω τη θέση τους, τη σύνδεσή τους με αυτά που ήθελα να πω και να αφηγηθώ. Και η αλήθεια είναι πως τα περισσότερα προήλθαν εντελώς συνειρμικά. Υπήρξαν όμως και άλλα που ενώ τα έκανα αυθόρμητα, συνειδητοποίησα στην πορεία το συνειρμό που τελικά έκρυβε η κίνηση μου αυτή.

Η έννοια που διατρέχει κάθε μια από αυτές είναι το «εύθραυστο». Ερμηνεύοντάς το κυριολεκτικά ή μεταφορικά, σε κάθε περίπτωση, μπορείτε να δείτε εκείνο που προσπαθώ να δείξω εγώ, αλλά ίσως κι εκείνο που τελικά βλέπετε εσείς.

γέννημα θρέμμα
της πατριαρχίας

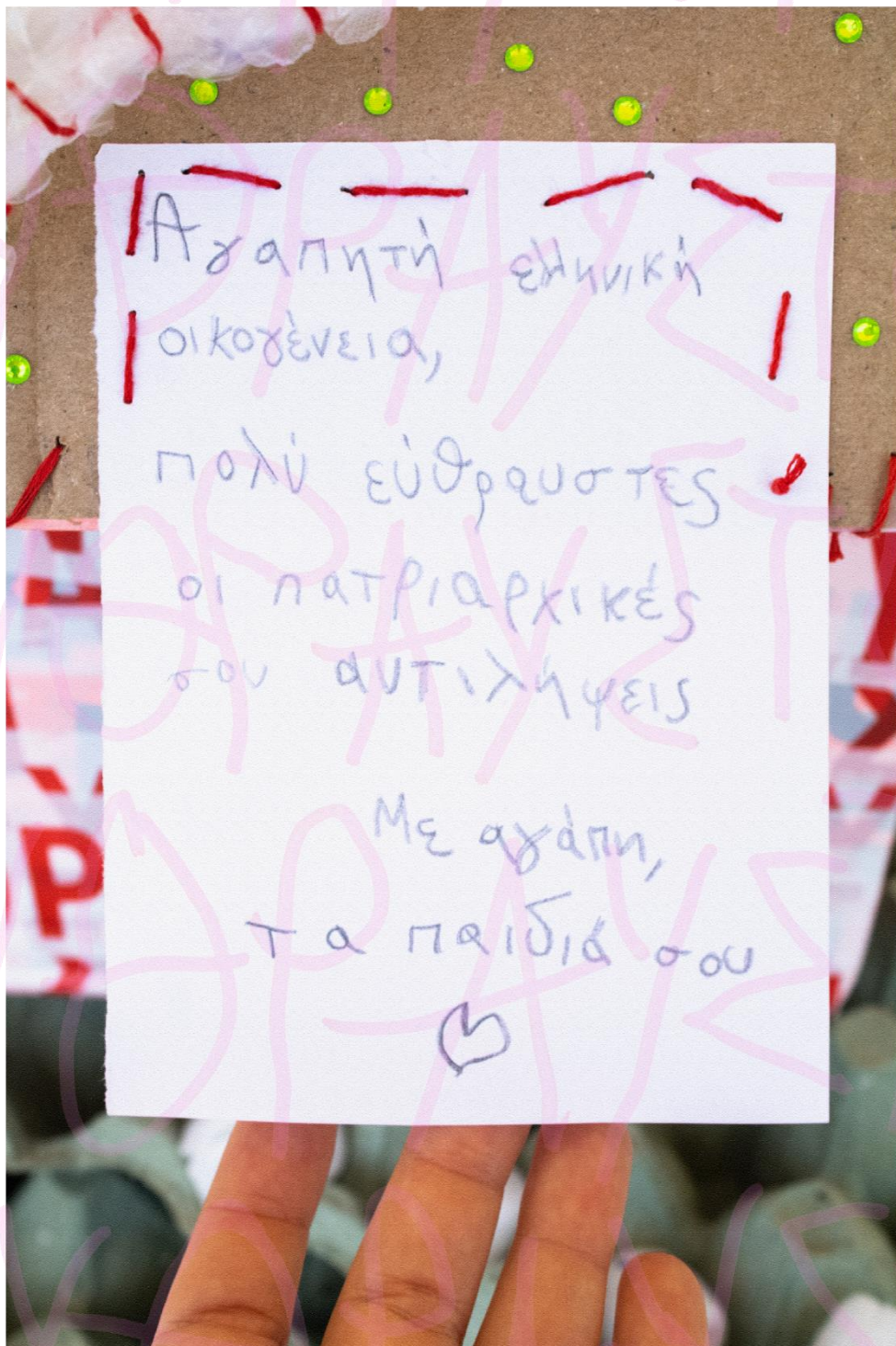
I.I//

1.2//

1.3//

I.4//

EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ
EYΘΡΑΥΣΤΟΝ

1.5//

1//

Ξεκίνησα τη συγκεκριμένη σύνθεση λίγο στα χαμένα, άλλες σκέψεις, άλλο νόημα. Επιβεβαιώθηκα για ακόμη μια φορά πως όσο δουλεύεις κάτι και δε μένει στη σκέψη σου, τόσο ανακαλύπτεις, απορρίπτεις, συνεχίζεις. Και κάπως έτσι κατέληξα πως σε αυτό που θέλω να δείξω, μιλάω εγώ. Είναι η δική μου ανάμνηση και η δική μου φωνή.

Λίγο οξύμωρο, αλλά ήλπιζα πολύ να βρω μια φωτογραφία μου στην κουζίνα από όταν ήμουν μικρή. Και τη βρήκα. Με ένα χαμόγελο μέχρι τα αυτιά βέβαια, διότι εννοείται τότε ήταν απλά μια στιγμή μου πάνω από το νεροχύτη που απαθανατίστηκε, αλλά για μένα τώρα ήταν ακριβώς αυτό που χρειαζόμουν για να το ονομάσω «γέννημα θρέμμα της πατριαρχίας». Μπορεί για μερικά άτομα να μοιάζει υπερβολικό, ίσως κι αυτό να ήθελα να πετύχω. Ίσως πάλι να έχουμε μπερδέψει λίγο ποια είναι τα πατριαρχικά κατάλοιπα και ποια η άνιση αντιμετώπιση μεταξύ των φύλων. Και πόσο έχουμε κουραστεί πλέον να εξηγούμε τα αυτονόητα;

Η κουζίνα δεν είναι «γυναικείος» χώρος, είναι απλά χώρος. Το μαγείρεμα, το καθάρισμα και η φροντίδα, δεν είναι «γυναικείες» ασχολίες, είναι απλά ασχολίες. Το πιο στενάχωρο είναι όταν βλέπεις πως τέτοιες αντιλήψεις δεν προέρχονται αποκλειστικά από το ανδρικό φύλο, αλλά και το γυναικείο φύλο, τα πάει επίσης εξαιρετικά καλά στη διαιώνιση της άποψης αυτής. Και δε χρειάζεται να ψάξεις πολύ για να δεις τέτοιες καταστάσεις, είναι παντού στην καθημερινότητά μας, από ένα απλό μεσημεριανό τραπέζι μέχρι κι εκείνα τα μεγαλύτερα οικογενειακά και μη, που με το που τελειώσουν όλοι το φαγητό, αυτό που ακολουθεί είναι το μάζεμα του τραπεζιού, αποκλειστικά από τις γυναικείες φιγούρες. Το ξέρατε όμως πως και οι άντρες μπορούν να πλύνουν πιάτα;

Φυσικά και θα υπάρχουν οι εξαιρέσεις, περνώντας κι από γενιά σε γενιά, αλλά νομίζω πως η παραπάνω κατάσταση σας είναι κι εσάς ιδιαίτερα οικεία. Δεν έχει περάσει καιρός που βρέθηκα σε ένα τέτοιο οικογενειακό τραπέζι και η αυτόματη κίνηση για το μάζεμα του τραπεζιού ενεργοποιήθηκε ξαφνικά, από όλες όσες καθόμασταν εκεί. Εκείνο το διάστημα έγραφα ακόμα αυτήν εδώ την

πτυχιακή, οπότε καταλαβαίνετε το χαμόγελο της απογοήτευσης και της «κακής» επιβεβαίωσης, ενώ ήμουν πάνω από το νεροχύτη και έπλενα τα πιάτα, μιλώντας στην εαυτή μου, για το πόσο δεν αμφιβάλλω για την επιλογή του θέματός μου.

Υπάρχει μια κολεκτίβα φεμινιστική, η *Locas del Coño*, η οποία δημιούργησε ένα ειρωνικό βίντεο, σα διαφημιστικό για μια ζώνη που φοράει μια γυναίκα τη μέρα των Χριστουγέννων, περιγράφοντας μια κατάσταση όπως η παραπάνω. Η ζώνη δένει στην καρέκλα, έχει κωδικό ασφαλείας και η γυναίκα σηκώνεται όταν εκείνη το αποφασίσει και όχι για το παραμικρό «ένα παραπάνω ποτήρι θέλουμε», «χαρτοπετσέτες δεν έχει;», «το ψωμί που είναι;» Εξαιρετική απεικόνιση του τι όντως συμβαίνει και σας προτρέπω να το δείτε¹⁸.

Οι έμφυλες διακρίσεις συνεχίζουν, οπότε θα συνεχίσουμε κι εμείς να μιλάμε και να διεκδικούμε τα -δυστυχώς- αυτονόητα.

// Γλωσσάρι υλικών & τεχνικών

«Προκομένο παιδί» θα έλεγε μάλλον κανείς βλέποντάς με εκεί, πάνω από το νεροχύτη, να πλένω πιάτα. Από μικρά παιδιά κιόλας μας βάζουν σε μια διαδικασία διαχωρισμού των εργασιών του σπιτιού, με το πλύσιμο των πιάτων να είναι συνήθως κατανεμημένο στις «γυναικείες» ασχολίες. Μάλλον και για αυτό ήθελα το σημείωμα πάνω στην κούτα να είναι γραμμένο με «παιδικό» χαρακτήρα, πως από παιδιά φωνάζουμε. Φωνάζουμε στην ελληνική αυτή οικογένεια να μας αφήσει να είμαστε ελεύθερες. Πως μπορούμε να τις σπάσουμε αυτές τις αντιλήψεις και να πάψουμε να τις προστατεύουμε και να τις διαιωνίζουμε.

Κάποια στιγμή αποφάσισα πως θα κολλήσω στρας στην κούτα, αλλά και γύρω από τη φιγούρα μου στη φωτογραφία, για το ειρωνικό της υπόθεσης. Όσο για το ράψιμο, νομίζω μπορούμε να συμφωνήσουμε πως το θεωρούμε μια ακόμη «γυναικεία» ασχολία. Και κάπως ασυναίσθητα αποφάσισα να ράψω κομμάτια bubble wrap μεταξύ τους, αλλά και πάνω στην κούτα.

¹⁸ Βλ. Παράρτημα 4, σελ. 60

2//

Δεν είναι μεμονωμένη περίπτωση,
είναι Πατριαρχία

2.1//

2.2//

2.3//

2//

Μπορούμε ίσως να πούμε πως πίσω από την έννοια της παράδοσης κρύβονται και ορισμένες πατριαρχικές αντιλήψεις. Που τελικά και αυτό σημαίνει, μας παραδίδεται μια αντίληψη, ένας τρόπος σκέψης, πακέτο με τη γνώση και τον τρόπο χρήσης, την οποία καλούμαστε να παραλάβουμε και να συνεχίσουμε. Χωρίς να αναρωτηθούμε το πως και το γιατί, χωρίς να δούμε ποιον μπορεί να ωφελεί και αν τελικά ωφελεί, ποιον μπορεί να μειώνει και που δημιουργεί ανισότητες. Η παράδοση τρέφεται με τη συντήρηση και τη διατήρηση, δεν είναι η εξέλιξη το χαρακτηριστικό της. Μπορεί να αλλάζει ο τρόπος και το μέσο, αλλά τα «πιστεύω» της, σε γενικές γραμμές, παραμένουν ίδια. Προφανώς και έχουν υπάρξει αλλαγές από γενιές πίσω, αλλά για τη γενιά που βρισκόμαστε τώρα, θέλουμε αρκετή δουλειά ακόμη για να σπάσουμε το μοτίβο σκέψεων και αντιλήψεων που συνεχίζουμε να έχουμε και να μεταβιβάζουμε.

Πολύ εύθραυστο το πιάτο. Μήπως να σπάγαμε και την πατριαρχία τόσο εύκολα;

// Γλωσσάρι υλικών & τεχνικών

Ένας όρος που θα ήθελα να αναφέρω είναι εκείνος των **ready-made** αντικειμένων, τον οποίο σκαρφίστηκε ο Γάλλος καλλιτέχνης Marcel Duchamp για να περιγράψει αρχικά τα δικά του έργα τέχνης που δημιουργούσε με τη χρήση βιομηχανικά κατασκευασμένων αντικειμένων. Ένα κοινό αντικείμενο, δηλαδή, τοποθετημένο σε άλλο πλαίσιο νοηματοδότησης (context) από το "φυσικό" του περιβάλλον, από το οποίο αντλεί την κοινή του σημασία. Στη σελίδα του Μουσείου TATE αναφέρει για τον όρο πως υπάρχουν τρία σημαντικά χαρακτηριστικά ("Readymade", n.d.):

1. η επιλογή του αντικειμένου από μόνη της, είναι δημιουργική τέχνη,
2. ακυρώνοντας την «λειτουργική» συνθήκη του αντικειμένου, αμέσως μετατρέπεται σε τέχνη
3. η παρουσίασή του και η απόδοση ενός τίτλου σε αυτό, του δίνει μια «καινούρια οπτική».

Όχι, δεν ήταν τυχαία η επιλογή του πιάτου. Μου θύμιζε πολύ εκείνα τα πιάτα που υπάρχουν σε κάθε σπίτι, πιάτο που θα είχε αγοράσει παλιά η μητέρα μου, που θα είχε η γιαγιά μου στο χωριό, που θα είχε η θεία μου στην πόλη. Στο οποίο θα μου έβαζε φαγητό και το οποίο μετά εκείνη θα έπλενε.

Γραμμένο πάνω του με στρας η λέξη «πατριαρχία», για να του δώσω αυτή τη γλυκιά ειρωνεία και αντίθεση σε σχέση με τον ορισμό του όρου. Και σε ένα περιβάλλον όπου φαίνεται μια ακόμα «γυναικεία» ασχολία, το άπλωμα των ρούχων.

3//

απόμα για μέρα που φωνάζουν
τα δύματα της πατριαρχίας,
άκου

3.1//

3.2//

3.3//

3.4//

3.5//

3.6//

3//

Η ιδέα με τα γάντια ήταν από τις πρώτες σκέψεις που είχα και ξεκίνησα να πειραματίζομαι. Βλέποντας τα κίτρινα αυτά γάντια, στο μυαλό μου ήρθε το πλύσιμο των πιάτων. Και πιο συγκεκριμένα, το πλύσιμο το πιάτων από μια γυναίκα. Και δε μου άρεσε καθόλου αυτός ο συνειρμός που έκανα.

Το μυαλό μας είναι κολλημένο στην -κακή- συνήθεια κι ιδέα ότι πάντα υπάρχει μια μαμά, μια θεία, μια γιαγιά που μας εξυπηρετεί, λες και δεν αξίζουν κι εκείνες ίση κατανομή των καθηκόντων στο σπίτι. Ένας συνδυασμός υπηρεσιών καθαρισμού και συσσιτίου, που από πίσω υπάρχει μια γυναίκα που κάπως «μαγικά» τα καταφέρνει όλα. Και λέω «μαγικά», διότι είναι σα μια αόρατη δουλειά που κάνουν οι γυναίκες αδιαμαρτύρητα, αιώνες τώρα. Και «αδιαμαρτύρητα», γιατί έτσι μας έμαθαν σε μια πραγματικότητα που χαρακτηρίζεται από τοξική αρρενωπότητα, κρυμμένη και βολεμένη πίσω από τη μάσκα του «μα έτσι ήταν πάντα, η κουζίνα είναι χώρος της γυναίκας».

Και στην τελική, ποιος το αποφάσισε αυτό; Είδε κανείς ότι η μαμά του ήταν ιδιαίτερα χαρούμενη πλένοντας πιάτα και είπε «πλάκα φαίνεται να έχει αυτό, ας την αφήσω να το κάνει κάθε φορά»; Ας σταματήσουμε λίγο το κολύμπι στα γλυκά αυτά νερά της αθωότητας και ας δούμε τα πράγματα ως έχουν. Εκπαιδευόμαστε να θεωρούμε αυτονόητο αυτό το ρόλο της γυναίκας.

Ξεκίνησα να ράβω πάνω στα γάντια και να τους βάζω χάντρες και στρας, να τα κάνω πιο «φανταχτερά», σαν ένα ακόμα αξεσουάρ. Σαν κάτι που δε χρειάζεται να βγάλει η γυναίκα όταν φεύγει από την κουζίνα, σαν κάτι που φοράει βγαίνοντας και έξω.

Μα δεν ταιριάζουν πολύ με το γαλάζιο φόρεμα που φοράει η Μελίνα;¹⁹ Μην ξεχνιόμαστε, φωνάζουν τα θύματα της πατριαρχίας, απλά άκου.

¹⁹ Η αγαπημένη φίλη Μελίνα στο γαλάζιο της φόρεμα, που με βοήθησε με τη φωτογράφιση.

// Γλωσσάρι υλικών & τεχνικών

Με τον όρο **ready-made** που ανέφερα και παραπάνω, θα μπορούσα να αναφερθώ και στα κίτρινα αυτά λάτεξ γάντια, ένα βιομηχανικά κατασκευασμένο αντικείμενο, που «ακυρώνω» τη λειτουργία του και το μετατρέπω σε ένα αντικείμενο τέχνης. Τα γάντια ήταν εκείνα με τα οποία ξεκίνησα τελείως αυθόρμητα να ράβω και να βάζω χάντρες και στρας. Ίσως κάπως «βίαια» διακοσμημένα, ραφές, χάντρες και στρας πάνω σε ένα αντικείμενο που συνειρμικά συνδέουμε με την εικόνα μιας γυναίκας στην κουζίνα που πλένει πιάτα. Μια ειρωνεία που συνδέει τα διακοσμημένα γάντια σαν ένα ακόμα αξεσουάρ της γυναίκας και την πραγματική τους χρήση από εκείνη.

Επίλογος

Συνηθίζοντας να ζούμε σε μια κοινωνία με ιεραρχίες και ανισότητες, τείνουμε να αναπαράγουμε και να απαιτούμε από τους γύρω μας κι εμείς με τη σειρά μας τέτοιες συμπεριφορές, ακριβώς γιατί "συνηθίζεται". Συμπεριφορές που προτείνονται ως "αρμόζουσες" στο βιολογικό μας φύλο, συμπεριφορές που περιμένουν οι άλλοι από το φύλο μας, συμπεριφορές που εν τέλει μας επιβάλλονται άτυπα προσδιορίζοντάς μας *εκ των προτέρων* - πριν μπούμε σε μια διαδικασία αυτοκαθορισμού. Οι άνδρες, οι γυναίκες, τα non-binary άτομα, καθώς και οποιαδήποτε άλλη «ταυτότητα» -ή καμία ταυτότητα- βιώνει το χώρο με διαφορετικό τρόπο, καθώς αντιλαμβάνεται, προσεγγίζει και παράγει χώρο με διαφορετικό τρόπο.

Η κοινωνία χρειάζεται να αλλάξει τις αξίες και τις προτεραιότητές της, εστιάζοντας στη σημασία των καθημερινών εμπειριών των ατόμων και όχι στο καθολικό νόημα προϋπαρχουσών, κυρίαρχων αντιλήψεων γύρω από τη δομή των σχέσεων, όπως είναι η πατριαρχική δομή. Πριν απ' όλα, πρόκειται για ένα αίτημα για *ευελιξία και για διαρκή ικανότητα προσαρμογής*, ιδιότητες όλων των ευφυών οργανισμών. Πολύ περισσότερο, αν θέλουμε να επικαλούμαστε τον ανθρώπινο πολιτισμό έναντι της αγριότητας της φύσης, η αλλαγή αυτή είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση και διόρθωση των ανισοτήτων που διαιωνίζονται από μια προκατάληψη θέσης στην σχέση άντρα - γυναίκας, η οποία χρονολογείται πιθανότατα από την εποχή πριν την γεωργική επανάσταση, όπου ο άντρας κυνηγούσε για τροφή και η γυναίκα έμενε στάσιμη στη βάση της "οικογένειας" για να φροντίσει όλα τα υπόλοιπα.

Το σπίτι είναι ένας χώρος προσωπικός και προορίζεται πλέον για την *αναψυχή* των κατοίκων – σύμφωνα, τουλάχιστον, με την οργάνωση της ημέρας σε εργασία, αναψυχή και ύπνο, κατάτμηση του ημερήσιου χρόνου που επιβλήθηκε από την βιομηχανική επανάσταση. Βέβαια από την πρώτη έως την τρίτη βιομηχανική επανάσταση -ή κοινωνία της πληροφορίας- που διανύουμε σήμερα, έχουν αλλάξει πολλά. Το σπίτι πλέον είναι και χώρος εργασίας, όπως και πολλοί άλλοι χώροι αναψυχής. Οι λειτουργίες πλέον δεν διαχωρίζονται

συμβατικά, παρατηρείται μια διάχυση της μιας μέσα στην άλλη, τόσο χρονικά όσο και χωρικά και ο τρόπος που σχεδιάζεται και παράγεται ο χώρος δεν είναι μονοσήμαντος.

Εντούτοις, ακόμα και σήμερα, στο βαθμό που το σπίτι χρησιμοποιείται για την ξεκούραση των κατοίκων, είναι πολύ συχνά ένας ακόμα χώρος εργασίας για τις γυναίκες. Η κουζίνα διατηρεί τον τίτλο του «γυναικείου» χώρου, καθώς φαίνεται ότι αντίστοιχα με τις καθορισμένες «ταυτότητες», υπάρχει ανάγκη να σηματοδοτούνται και να χαρακτηρίζονται και οι χώροι. Μάλιστα τείνει να πει κανείς, ότι ο χαρακτηρισμός «σπίτι», «κατοικία» σχεδόν ισοδυναμεί με την ύπαρξη του χώρου της κουζίνας. Είναι όντως αδύνατο να θεωρείται «σπίτι», μια «παραλλαγή» κατοίκησης χωρίς κουζίνα (π.χ. οι συλλογικές κουζίνες που αναφέρθηκαν παραπάνω);

Από την πρώιμη παιδική ηλικία, μας παρουσιάζουν την ιδέα των κοινωνικών «ιδανικών», με σκοπό την ανταπόκριση σε αυτά και τελικά την υιοθέτησή τους ως στόχους ζωής που υποτίθεται ότι οδηγούν στην προσωπική ολοκλήρωση. Κατέχοντας την «ταυτότητα» του γυναικείου φύλου δε θα πρέπει, εξ ορισμού, να υπαγορεύει ότι οι στόχοι της ζωής περιστρέφονται αποκλειστικά γύρω από το γάμο και τη μητρότητα. Αν και υπάρχουν διαφορές στις επιθυμίες και ανάγκες κάθε ατόμου, παραμένει ένα ερώτημα το κατά πόσον αυτοί οι «στόχοι» είναι πραγματικά ο σκοπός μιας γυναίκας ή αν είναι αποτέλεσμα των κοινωνικών αντιλήψεων και απαιτήσεων που έχουν διαμορφώσει τις επιθυμίες της.

Ακόμα κι από την πλευρά του ανδρικού φύλου, υπάρχουν και οι εξαιρέσεις. Όσο κι αν μεγάλωσα σε ένα περιβάλλον με την παρουσία αρκετών τέτοιων στερεοτύπων, συναντώ άτομα που αποκλίνουν αρκετά από τα προαναφερθέντα «πρότυπα». Είναι ιδιαίτερα σημαντική και πάλι η συνειδητοποίηση των κοινωνικών αυτών κατασκευών και η προσπάθεια «απελευθέρωσής» από εκείνα.

Το ότι γεννήθηκα γυναίκα δε σημαίνει πως γεννήθηκα με την -μοναδική- ικανότητα να πλένω τα πιάτα μετά το μεσημεριανό τραπέζι. Ή ότι είμαι «ανοικοκύρευτη» αν δεν το κάνω. Αφήστε μας ελεύθερες από τις πατριαρχικές σας αυτές αντιλήψεις, που εξυπηρετούν μονάχα τη λανθασμένη αντίληψη της

ανωτερότητας του αρσενικού φύλου. Τόσο παράλογη θα σας φαινόταν η πραγματικότητα σας, αν επιβεβαιώναμε πως όσο καλά μπορούμε να πλύνουμε εμείς τα πιάτα, μπορείτε κι εσείς;

Βιβλιογραφία

- Alfirevic, D. & S. (2016). Open-plan in Housing Architecture: Origin, Development and Design Approaches for Spatial Integration. *Arhitektura i urbanizam* [online], 43, 45-60. DOI: 10.5937/a-u0-11551
- Bestard, C. (2021, November 25). *The "Kitchenless" House: A Concept for the 21st Century*. ArchDaily. Retrieved from: <https://www.archdaily.com/793370/the-kitchenless-house-a-concept-for-the-21st-century>
- Casa Robie (2020, October 12). Retrieved from: <https://es.wikiarquitectura.com/edificio/casa-robie/>
- Casanovas, R. (2022). *La necesidad de una vivienda cooperativa con perspectiva feminista*. Retrieved from: https://conlaa.com/la-necesidad-de-una-vivienda-cooperativa-con-perspectiva-feminista/?fbclid=IwAR1E_Kt2FnRAV1_8ES9mVUKj8IsPkMEyAEDXNtKobkrKaBz6snMZL3m9Bu4
- Γεωργιάδου, Ζ. (2023). *Χώρος και Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις, Μια Διεπιστημονική Οπτική στον Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό [online]*. Αθήνα: Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις
- Coleman, D., Danze, E. & Henderson C. (1996). *Architecture and Feminism*. New York, Princeton Architectural Press
- Collectiu Punt 6. 2005. *Urbanismo feminista. Por una transformación radical de los espacios de vida*. Barcelona: Virus Editorial
- Falagán, David H. (2019). Flexibilidad e igualdad de género en la vivienda. *Qüestions d' Habitatge*, 22, 11-54. Retrieved from: https://www.habitatge.barcelona/sites/default/files/qh22-es-es_web_0.pdf

Frankfurt Kitchen. (n.d.). Retrieved from:

<https://www.museumderdinge.org/exhibitions/permanent-collection-open-storage/frankfurt-kitchen>

Η κουζίνα της Φρανκφούρτης, πολιτικές παρακαταθήκες μιας σχεδιαστικής συνταγής (2018, Απρίλιος 27). Ανακτήθηκε από:

https://issuu.com/stekiar/docs/18_03_24

Larrañaga, I., Arregui, B. & Arpal, J. (2004). El trabajo reproductivo o doméstico. *Gac Sanit* [online]. vol.18, n.4, pp.31-37. ISSN 0213-9111

Le Corbusier and Pierre Jeanneret: Les 5 Points d' une Architecture Nouvelle. (2020, April 20). Design Manifestos .Org. Retrieved from:

<https://designmanifestos.org/le-corbusier-and-pierre-jeanneret-les-5-points-dune-architecture-nouvelle/>

Le Corbusier's 5 points of modern architecture. (n.d.). Retrieved from:

<https://www.villa-savoie.fr/decouvrir/les-5-points-de-l-architecture-moderne-selon-le-corbusier>

Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge: MIT Press

Λυριντζής, Χ. (1995). Περί εξουσίας: Ο Φουκώ και η ανάλυση μιας επίμαχης έννοιας. *The Greek Review of Social Research* [online], 86, 3-20.

<https://doi.org/10.12681/grsr.665>

Martino, G. (2023). The history of kitchens: from the great banquets to the built-in furniture. *ArchDaily*. Retrieved from: https://www.archdaily.com/978388/the-history-of-kitchens-from-the-great-banquets-to-the-built-in-furniture?ad_source=search&ad_medium=search_result_articles

Prairie Style Architecture of Wright. (2023, July 16). *Frank Lloyd Wright Sites*.

Retrieved from: <https://franklloydwrightsites.com/prairie/>

Puigjaner, A. (2017, September). *Kitchen Stories*. e-flux Architecture. Retrieved from: <https://www.e-flux.com/architecture/future-public/151948/kitchen-stories/>

Readymade. (n.d.) Retrieved from: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/r/readymade>

Villa Savoye. (2020, October 31). WikiArquitectura. Retrieved from: <https://es.wikiarquitectura.com/edificio/villa-savoye/>

Πηγές εικόνων:

Εικόνα 1: Άξονας φαγητού/ Food axis

Πηγή: Σχεδιασμένη από την ίδια (Μυρωνάκη Αικατερίνη)

Εικόνα 2: Laundry Cycle

Πηγή: Σχεδιασμένη από την ίδια

Εικόνα 3: 1. Ευέλικτος (flexible) χώρος, 2. Ρευστός (fluid) χώρος, 3. All-in-one χώρος

Πηγή: Σχεδιασμένη από την ίδια, βασισμένη στο: Alfirevic, D. & S. (2016).

Open-plan in Housing Architecture: Origin, Development and Design

Approaches for Spatial Integration. *Arhitektura i urbanizam* [online], 43, pp. 47.

DOI: 10.5937/a-u0-11551

Εικόνα 4: Η θέση της κουζίνας στο χώρο (Robie House)

Πηγή: <https://www.archdaily.com/60246/ad-classics-frederick-c-robie-house-frank-lloyd-wright>

Εικόνα 5: Η θέση της κουζίνας στο χώρο (Villa Savoye)

Πηγή: <http://linhnguyen-arch1201.blogspot.com/2010/04/villa-savoye-plans.html>

Εικόνα 6: Κάτοψη Κουζίνας της Φρανκφούρτης

Πηγή: Σχεδιασμένη από την ίδια, βασισμένη στο <https://www.architectural-review.com/essays/revisit/revisit-frankfurt-kitchen>

Εικόνα 7: Στιγμιότυπο από το performance της Martha Rosler

Πηγή: <https://womanhouse.tumblr.com/post/185181396765>

Εικόνα 8: Τελευταία σκηνή, η Jeanne κάθεται στην τραπεζαρία με αίματα στο χέρι, μετά την "απελευθέρωσή" της

Πηγή: <https://labibleurbaine.com/cinema/zoom-sur-un-classique-jeanne-dielman-23-quai-du-commerce-1080-bruxelles-de-chantal-akerman/>

Φωτογραφίες *Εύθραυστον*:

Εικόνες 1.1// - 1.5//: γέννημα θρέμμα της πατριαρχίας

Φωτογραφίες τραβηγμένες από την ίδια (Μυρωνάκη Αικατερίνη).

Εικόνες 2.1// - 2.3//: δεν είναι μεμονωμένη περίπτωση, είναι πατριαρχία

Φωτογραφίες τραβηγμένες από την ίδια.

Εικόνες 3.1// - 3.6//: ακόμα μια μέρα που φωνάζουν τα θύματα της πατριαρχίας, άκου

Φωτογραφίες τραβηγμένες από την ίδια.

Link Παραρτημάτων:

Παράρτημα 1: [.Parasiego Oscar - Empleadas Hogar largo/Oικιακές εργάτριες μακράς διάρκειας](#)

Παράρτημα 2: [Martha Rosler-Semiotics of the Kitchen](#)

Παράρτημα 3: [Interviú of Chantal Akerman / Jeanne Dielman](#)

Παράρτημα 4: [Locas del Coño - Sentador de madres, navidad en igualdad/Κάθισμα για τις μητέρες, Χριστούγεννα με ισότητα](#)

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ

ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΝ